This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

A 814,948

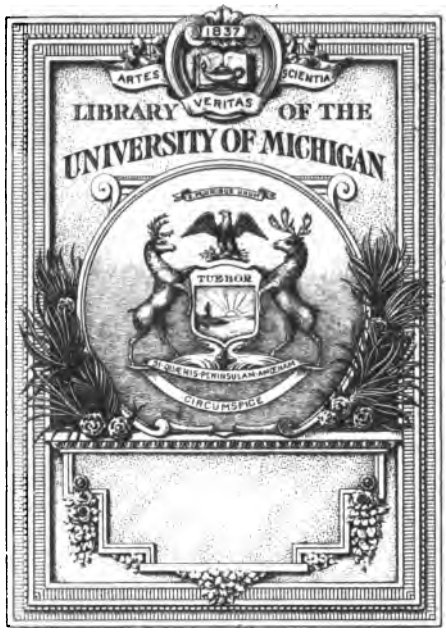
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

BF
568
.S3
J64f

CARL JØRGENSEN

FØLELSESLIVETS GRUNDELEMENTER

MED UDKAST TIL EN TEMPERAMENTSLÆRE

FØLELSESLIVETS GRUNDELEMENTER

FØLELSESLIVETS GRUNDELEMENTER

MED UDKAST TIL EN
TEMPERAMENTSLÆRE

AF

CARL JØRGENSEN
LÆGE

MDCDXX
LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG. KØBENHAVN

Copyright 1920 by Carl Jørgensen.

Oplag 500 Eksemplarer.

Transfer to GC
5-25-93

Psych. (Soc. Sci.)
Nijh.
9-19-24
10566

INDHOLD

		Side
I.	Lyst-Ulystlæren. — Kritik. — Kvalitetshypotesen	7
II.	Grundkvaliteterne	20
	Angst	23
	Glæde	25
	Sorg	28
	Savn	31
	Vrede	34
	Skam	39
	Blandede Følelser	42
	Følelsernes Skiften	50
	Lyst- og Ulystpræg	53
	Følelsernes Forhold til Erkendelseselementer og psykomotoriske Elementer	55
III.	Temperamenternes Følelsesbetoning	58
	Den ængstelige og den frygtesløse	64
	Den glade og den glædesløse	66
	Den melankolske og den sorgløse	67
	Den hungrende og den tilfredse	70
	Den vredagtige og den godmodige	72
	Den forlegne og den skamløse	74
	Blandede Typer	76
IV.	Fysiologiske Bemærkninger. Slutning	80

I.

SKØNT der blandt de Videnskabsmænd, som beskæftiger sig med Følelsens Psykologi, hersker en Del Uenighed om adskillige Spørgsmaal indenfor Omraadet, og navnlig Anskuelserne om Følelsens fysiologiske Grundlag ofte staar skarpt mod hinanden, forsvinder disse Meningsforskelle, naar vi kommer til Spørgsmaalet om Følelsens Grundelementer. Psykologer, Fysiologer og Psykiatre mødes her fra alle Sider i Enighed om at betragte Lyst- og Ulystfølelsen — (d. v. s. et lystbetonet, ubestemt Følelseselement og et ulystbetonet, ubestemt Følelseselement) — som Følelsestilstandenes Grundelementer. Ja, der er saa almindelig Enstemmighed om denne Betragtning, at en citatmæssig Dokumentation deraf rimeligvis vil forekomme Læserne overflødig. Og naar der alligevel skal anføres nogle Udtalelser, som karakteriserer det gængse Standpunkt — for at skaffe den følgende Fremstilling fast Grund at hvile paa — bliver Valget af Repræsentanter for den herskende Lære kun vanskeliggjort ved den »embarras de richesse«, vi er stillet overfor. Forfatterne kunde hentes omtrent hvor man vil blandt 1919's Psykologer og Psykiatre.

Jeg skal derfor indskrænke mig til at citere Høffding og Thalbitzer, to danske Forskere, der begge kan staa som fuldgyldige Repræsentanter henholdsvis for Tidens Psykologi og Psykiatri.

I sin »Psykologi« (5. Udg.), i Begyndelsen af Afsnittet om Følelsen, skriver Høffding saaledes:

»Enhver Følelse, høj eller lav, er karakteriseret ved den store Modsætning mellem Lyst og Ulyst. Disse to Poler gør sig gældende, saalangt Følelseslivet strækker sig, og det første Karaktermærke til Angivelse af en Følelses Natur er derfor det, om den er Lyst eller Ulyst«. Senere udvikles det, hvorledes den almindelige, ubestemte Lystfølelse eller Ulystfølelse faar sit udformede, særlige Præg (her som Glæde, Kærlighed o. l. — der som Vrede, Afsky, Sorg osv. —) ved de Erkendelseselementer, som har fremkaldt Følelsestilstanden og indgaar i den. Disse Erkendelseselementer kan være enten Forestillinger fra Bevidsthedslivet eller Sansefornemmelser fra Organismen og Sanseorganerne.

»Forskellighederne mellem Følelserne maa søges forklarede ved de forskellige Erkendelseselementer, der kan være knyttede til dem«. (Kap. VI. A. 1).

»Mellem Følelseselementer i og for sig (forsaavidt vi kan tænke os dem uden nogen Forbindelse med Erkendelseselementer) vilde kun Forskellene mellem Lyst og Ulyst gælde«.

Nu gives der visse ubestemte Følelsestilstande, i hvilke hverken tydelige Sansefornemmelser eller tydelige Forestillinger kan paavises. Her henvises da til de ligesaa ubestemte Livsfornemmelser.

»Ejendommeligt for Livsfornemmelsen er, at de enkelte Fornemmelser ikke saa bestemt lokaliseres og ikke fremtræder med saa udpræget Kvalitet som de andre Arter af Fornemmelser. De er i Reglen blotte Elementer i en almindelig Følelse af Velbehag eller af Utilpashed, der svarer til den Tilstand, hvori Hjernen kommer ved de Paavirkninger, den faar fra Organismens forskellige Dele. Vi har her en Følelse ved vor Existens som Helhed, ved Livsprocessens almindelige Gang; denne til Livsfornemmelserne knyttede Følelse kalder vi derfor Livsfølelsen«. (Kap. VI. A. 3. a.)

Senere (Kap. VI. B.) behandles Spørgsmaalet om, hvorledes Forestillingerne faar Indflydelse paa Følelsen af Lyst og Ulyst. »For at vise dette maa vi forudsætte en Tilstand af Lyst og Ulyst, hvis Aarsag er Individet ubekendt«.

»Ulyst (eller Smerte) bliver ved at forbindes med Forestillingen om dens Aarsag til Afsky (Vrede)«. »I Sorgen bestemmes Ulystfølelsen ogsaa ved Forestillingen om noget; men Aarsagen er her et Tab, mod hvilket ingen Reaktion er mulig«. (VI. B. 2. a.)

»Ved en lignende Metamorfose bliver Lystfølelsen til Glæde og Kærlighed (dette Ord taget i videste Betydning)«. (VI. B. 2. b.)

»De under a og b anførte Exempler viser, hvorledes Følelsen af Lyst og Ulyst faar en bestemtere Kvalitet ved en Association med en Forestilling. Denne Association maa, for at dette kan ske, føre til en fuldkommen Sammensmeltning af Forestilling og Følelse. Saalænge de staar som to selvstændige Elementer, vil Følelsesændringen ikke foregaa. At ingen andre Elementer end Forestillingen om Aarsagen virker med ved Overgangen fra en ubestemt Lystfølelse til Glæde eller Kærlighed, eller ved Overgangen fra ubestemt Ulystfølelse til Sorg eller Afsky, kan ikke bevises; men der kan ingen andre paavises«. (l. c.)

Saa vidt Høffding. I det sidste Arbejde, vi har fra Thalbitzers Haand (»Stemninger, Følelser og Sindsbevægelser« 1918), udtaler han følgende, som angaar vort Spørgsmaal:

»Følelse er det psykiske Element, hvis Afvigelse i positiv og negativ Retning giver sig til Kende som Lyst og Ulyst.« (pg. 14.)

»Indenfor de forskellige Grupper af Følelsestilstande karakteriseres den enkelte Proces dels af de intellektuelle

Elementer, den rummer, dels af de Bevægelses- og Handlingsimpulser, som indgaar i den, men endelig — og i særlig Grad — af den forskellige Maade, hvorpaa Lyst og Ulyst i hver enkelt Tilstand er blandet og afstemt mod hinanden.« (pg. 15.)

»Følelse er Følelse, enten Lyst eller Ulyst, eller forskellig Blanding af disse Modsætninger . . .« (pg. 18.)

Under den videre Udvikling fører Thalbitzer nu alle Følelser tilbage til et psykisk Element, som svarer til et bestemt Cellesystem i Hjernen, et Følelsesorgan, der har en og kun en bestemt Funktion. Forøgelse af dette Organs Virksomhed svarer til Lystfølelse, Nedsættelse til Ulystfølelse, m. a. O. Forhøjelse af den psykiske Funktion giver sig til Kende ved »forhøjet Følelse (Lyst)«, Nedsættelse ved »nedsat Følelse (Ulyst).« (pag. 78.)

Vrede er efter Thalbitzer en Blanding af Lyst og Ulyst, i indbyrdes forskelligt Forhold, efter Vredens nærmere Karakter. (pg. 45.)

»Denne under Navnet Vrede sammenfattede Gruppe af Stemninger, der spænder over saa vidt et Felt som til den ene Side Harme og til den anden Gnavenhed, og med disse Fløje grænser op til de to mættede Lyst- og Ulyst-tilstande: Glæden og Sorgen, er en typisk og særdeles instruktiv Gruppe af Blandingsfølelser af 2. Orden.« Til samme Orden hører »Længsel, Vemod, Resignation, Medlidenhed, Barmhjertighed, Misundelse, Taknemlighed, Haab, Skuffelse o. s. v. — I dem alle finder man ved Analyse samtidig Lyst og Ulyst; i nogle har Lysten Overvægt, i andre Ulysten.« (pag. 48.)

Pg. 54: »Hvilken Følelsesproces vi end gør til Genstand for Undersøgelsen vil den kun vise sig at afvige fra alle andre Følelsesprocesser ved forhøjet eller nedsat Følelse »(Lyst el. Ulyst)«, forhøjet eller nedsat motorisk Aktivitet og forhøjet eller nedsat intellektuel Virksomhed.«

— Jeg skal indskrænke mig til disse Citater. Som man ser danner denne Lære i sig selv et smukt og afrundet Hele. *)

— —

Det var fra første Færd Iagttagelsen af Angsttilstande hos Patienter med Hjertesygdomme, som — for flere Aar tilbage — bragte mig til at føle Lyst-Ulystlæren utilfredsstillende. Det forekom mig i flere saadanne Tilfælde som en Vold mod den umiddelbare Iagttagelse at opfatte Angsten som en ubestemt Ulystfølelse + et Erkendelseselement. — Ansigt til Ansigt med saadanne Patienter, der blev overfaldet af et stærkt Angstanfald, fik jeg tværtimod Indtrykket af, at Angsten straks og i sig selv var udformet, at den saa at sige fødtes med Kvalitetspræg, og ikke fremgik af en Ulystfølelse, som af en særlig Organfornemmelse eller andet udformedes til Angst. Der manglede saadanne markerede Organfornemmelser — ligesom der manglede Forestillinger, der kunde sættes i Forbindelse med Angstfølelsen.

Man ser saadanne Patienter, hvis almindelige Cirkulationsforstyrrelser (som Stase og Aandenød) tit er ganske ringe, ja helt kan mangle, og hvis sjælelige Tilstand er ganske normal, baade hvad Forestillings- og Følelseslivet angaar — man ser dem ganske pludselig blive overfaldet af den voldsomste Angstfølelse. De farer op i Sengen og stirrer frem for sig med Angsten malet i hvert Ansigtstræk; de er urolige, hvileløse, tør ikke være i Sengen, ikke i Stuen; de kalder paa Hjælp som i den dybeste Nød. — Og dog ligger der hverken Forestillinger eller Smerter el. l. til Grund for denne Angst. Patienterne forstaar den ikke selv; de ved ikke hvad de er bange for. Og hvis de endelig, efter en ind-

*) Om andre Udformninger af Lyst-Ulystlæren samt om James-Langes Hypotese se Slutningen (pg. 85 ff).

trængende Examination, angiver »Aarsag« til Angsten, er det tilfældige og ofte ganske urimelige Ting, de fremfører, Ting som tydeligt viser, at Angsten er det oprindelige, og Aarsagen tildigtet. Trøst og beroligende Tale hjælper dem ikke; de ved som sagt udmærket godt, at de ingen »Grund« har til at være angest. — Derimod kan visse Medikamenter, som staar til Lægens Raadighed, og som paavirker Hjertet, faa Anfaldet til at svinde. — At disse Angstanfald helt og holdent skyldes Funktionsforstyrrelser i Hjertet eller de tilhørende Kar er overhovedet hævet over enhver Tvivl; Patienterne skal behandles som Hjertepatienter og ikke som Sindslidende.

Hvorledes kan nu Tilfælde som disse indordnes under Lyst-Ulystlæren? Der er ingen ængstende Forestillinger gaaet forud. Og ser man paa de Fornemmelser, som da her skulde meddele Ulystfølelsen dens Præg af Angst, saa maa det enten dreje sig om Smerter (eller smertelignende Fornemmelser, Stikken, Prikken) — eller om Hjertebanken — eller Aandenød (Kvælningsanfald); det er jo vore subjektive Hjertesymptomer (uden for Angsten). Men ingen af disse Fornemmelser indgaar konstant i Angsten, og vi kender overhovedet ingen subjektive Fornemmelser, fra hvis Tilstedeværelse eller Ikke-Tilstedeværelse vi kan slutte os til, om der vil opstaa Angstanfald eller ej. De forskellige subjektive Hjertesymptomer — inclusive Angsten — optræder overhovedet psykisk set ganske regelløst; flere af Symptomerne kan forekomme samtidigt, eller et enkelt af dem kan dominere og beherske Bevidstheds-livet. Den, der har iagttaget saadanne Tilfælde, hvor Angsten dominerer eller er eneherskende (Angina sine dolore), maa derfor nødvendigvis faa det Indtryk, at Angsten fødes som Angst, og ikke opstaar af en Sanse-fornemmelse + en Ulystfølelse.

Men ligesom vi — efter Teorien — maa undres over at

finde Angstfølelse hos nogle af disse Hjertepatienter, kan vi vende Sagen om og spørge, hvorfor vi ikke faar den nøgne, ubestemte »Ulystfølelse« at se. Naar nemlig Sanseformemmelser og udløsende Forestillinger mangler, og der dog, af en eller anden Grund, opstaar en ulystbetonet Følelse, er der efter den gængse Lære intet, der kan give den specielt Kvalitetspræg. Vi maatte altsaa blandt disse Hjertepatienter kunne faa den hypotetiske, ubestemte Ulystfølelse at se, en ulystbetonet Følelse, som trods sin uhyre Intensitet hverken var Angst, Sorg, Afsky eller nogen anden kvalitetspræget Følelse. Men heller ikke dette er Tilfældet.

Det er ikke min Mening, at jeg vil indlade mig paa at bevise, paa uigendrivelig Maade, at Angsten i de her omhandlede Tilfælde opstaar udenom det antagne almindelige, ulystbetonede Grundelement i Følelsen. En behændig Forsvarer for Lyst-Ulystfølelsen vil sagtens kunne faa Held til »ikke at føle sig overbevist om«, at en Forklaring efter Lyst-Ulystlæren alligevel var helt utænkelig. Men jeg vægrer mig personlig ved at tro, at Angsten i disse Tilfælde opstaar som en ubestemt Ulystfølelse + en Sanseformemmelse; thi for den umiddelbare Iagttagelse synes den at opstaa og fra første Færd være ligesaa kvalitetspræget som Smerte, Sult, Tørst og lignende elementære psykiske Tilstande er det. — Naar dette Skridt er gjort maa jeg tilføje, at Angsten ogsaa i alle andre Tilfælde, hvad enten den udløses af Forestillinger, Fornemmelser eller ubevidste Reflexer fra Organismens Organer, synes at fødes med Kvalitetspræg; det falder mig i det hele taget lettere at antage denne psykologiske Forklaring paa Angsten end at antage, at den ubestemte Ulystfølelse, som ved Association med en Forestilling giver Afsky, eller Sorg, — at den samme »Ulystfølelse«, blot ved at associeres

med en anden Forestilling, — det være sig paa nok saa intim Maade, det være vil — skulde give Angst! —

Imidlertid har en saadan ny Anskuelse om Angstens Genese langt videre Konsekvenser, end jeg i første Øjeblik forstod. Thi dermed er den strenge Gennemførelse af Lyst-Ulystlæren opgivet.

Der er anerkendt een Undtagelse fra Læren, og der melder sig straks et nyt Spørgsmaal: Om ikke ogsaa andre Følelser kan »fødes med Kvalitetspræget.« — Dertil maa man svare, at det godt kunde se saaledes ud. For Eks. kunde den Vredesaffekt, som saa ofte ses hos visse Sindslidende, — hvis Intelligens er fuldstændig bevaret bag Stemningsabnormiteten — udmærket vel forenes med Antagelsen af, at Vreden kunde fødes med Kvalitetspræg. I altfald kan denne Vrede aldeles ikke forklares efter den gængse Lære, da man dels mangler de nødvendige Erkendelseselementer (Fornemmelser og Forestillinger) der skulde udforme den, og dels har lige svært ved at forklare den ud fra en accentueret Ulystfølelse (skønt Vreden psykologisk set maa regnes til Ulystfølelserne) som ud fra en accentueret Lystfølelse (i klinisk Henseende hører Vredesaffekten sammen med den løftede Stemning, Glæden, Lystfølelsen).

Er vi naaet hertil maa vi spørge, om da alle ublandede Følelser muligvis skulde kunne opstaa uden om den almindelige Lyst- og Ulystfølelse, og fødes med Kvalitetspræg! Og vi maa i det hele taget underkaste Lyst-Ulystlæren et kritisk Eftersyn.

Ser vi da paa Læren i sig selv maa vi erkende, at den i selve sin Opbygning rummer en Vanskelighed, som næppe er bleven tilstrækkeligt paaagtet.

Man forklarer jo, at en Forestilling kan udforme en almindelig Ulystfølelse til en Følelse med specifikt Præg, til Vrede, Sorg eller Skam — uden at se, at der ligger

en stor Gaade skjult i denne letløbende Sætning. — Lad os sige, at den kendte Proces, at en Forestilling udløser en anden Forestilling, er let og umiddelbart forstaaelig for os; det næste, at en Forestilling kan udløse en Følelse, er straks en Grad vanskeligere. Men ganske uforstaaeligt er det i Grunden, at en Forestilling kan paavirke og omforme en Lyst- eller Ulystfølelses Kvalitet, den ene Gang gøre Ulystfølelsen til Angst, den anden Gang til Vrede, den tredje Gang til Sorg, den fjerde Gang til Undseelse. — Disse forskellige Følelsestilstande staar jo for os som kvalitetsforskellige; skønt Følelser alt sammen er der ikke mindre Forskel paa Angst og Vrede end paa rødt og blaat. — Og hvis vi overvejer, hvad vi umiddelbart erkender, saa er det paa den ene Side, at Forestillinger er i Stand til at udløse Følelser, paa den anden Side en Række Følelser med forskelligt Kvalitetspræg; men en almindelig Ulystfølelses særlige Udformning til en bestemt Følelseskvalitet er aldrig iagttaget.

Saaledes føres vi da fra Spørgsmaalet ovenfor — om alle ublandede Følelser vil kunne fødes med Kvalitetspræg — til det sidste og største: Om ikke enhver ublandet Følelse opstaar og fødes med Kvalitetspræg! I Stedet for at fremgaa af de ubestemte + og ÷ Grundfølelser ved Association med Erkendelseselementer, som det nu læres.

Hvilke Holdepunkter har man i Grunden for Antagelsen af de Metamorfoser, som Lyst-Ulystlæren arbejder med i sin Følelsespsykologi?

Var det ikke muligt at hele Lyst-Ulystlæren var et Fejlgreb, og at en anden Hypotese gav en bedre Tydning af vore Erfaringer?

Man kunde tænke sig, at Angst, Vrede, Sorg, Skam o. s. v., i det hele taget alle rene og kvalitativt særprægede Følelsestilstande, opstaar, ikke af en lyst- eller ulystbetonet Grundfølelse ved Association med Erkendelses-

elementer, men opstaar hver for sig, og saaledes, at de straks og i sig selv har Kvalitetspræg, — ab origine er kvalitetsprægede — ligesom vore fundamentale Sanse-kvaliteter (rødt — grønt, surt, bittert, koldt, o. s. v.).

Grundlaget for vort Følelsesliv vilde da blive et vist Antal Komponenter, hver med et bestemt og uforanderligt Kvalitetspræg, Komponenter, hvis Funktioner kunde udløses 1) dels af psykiske Elementer 2) dels af ubevidste Forandringer i Organismen (Reflexer, kemiske Stoffer i Blodet o. l.).

Hvad det gensidige Forhold angaar maatte man da antage, at disse forskellige Kvaliteter dels kunde forstærke eller svække hinanden, dels give Blandingstilstande, det være sig af harmonisk eller disharmonisk Præg, svarende til de blandede Følelser.

Det er en Hypotese af dette Hovedindhold, jeg i det følgende skal fremsætte.*)

I Modsætning til Lyst-Ulystlæren, der hævder, at »det første Karaktermærke til Angivelse af en Følelses Natur er, om den er Lyst eller Ulyst« — i Modsætning dertil vil det i denne Hypotese blive hævdet, at *det vigtigste Karaktermærke for en bestemt Følelsestilstand er den eller de Følelseskvaliteter, der indgaar i den.*

Paa Grund af Sagens Vigtighed maa jeg med et Par Billeder forsøge at anskueliggøre Forholdet mellem den bestaaende Lyst-Ulystlære og min Hypotese, »Kvalitets-hypotesen«, som jeg har døbt den.

Man tænke sig en Fysiolog, som gav en Fremstilling

---

*) Jeg har faaet det Indtryk, at Lægen hurtigere og lettere end Fagpsykologen gør sig fortrolig med hele min Tankegang. Forskellen ligger øjensynligt i Psykologens mindre Træning i at henføre de psykiske Grundelementer til specifike Nerve-elementer, hans mindre Trang til at tænke neurologisk om psykiske Fænomener. Det vilde være ubilligt at lægge min Hypotese dette til Last.

af Smagens Fysiologi og deri fremsatte følgende: Alle de Smagsindtryk, vi kender, falder i to store Hovedgrupper, de behagelige og de ubehagelige, og Angivelsen af, om et Smagsindtryk er behageligt eller ubehageligt, er det vigtigste Karaktermærke for det. Iøvrigt har de forskellige Smagsindtryk et noget forskelligt Præg, som afhænger af Arten og Beskaffenheden af de Stoffer, der fremkalder Indtrykket. —

Der vilde i og for sig intet urigtigt være i en saadan Betragtning af Smagens Fysiologi. Men hele Forklaringen er ganske udvendig og bidrager ikke væsentligt til vor Forstaaelse af Spørgsmaalet. Det er først med Opstillingen af de fire Hovedkvaliteter: sødt, surt, salt og bittert, og med Paavisningen af, at disse Hovedkvaliteter sammen med Berøringsindtrykkene fra Slimhinden maa forklare de forskellige konkrete Smagsindtryk, at vi har faaet et dybere Indblik i Smagens Fysiologi.

Paa lignende Maade kunde en Optiker meget vel forklare: At alle Farveindtryk kan deles i to store Grupper, de lyse og de mørke, og dernæst, at alle de særlige Farvekvaliteter afhænger af de paagældende Stoffers særlige Stof og Karakter! — Der vilde intet egentligt urigtigt være i dette. Men det er dog først med Efterforskningen af Farveopfattelsens Hovedkvaliteter (rødt og grønt, gult og blaat, eller hvilke de nu er), at vi er rykket Problemerne ind paa Livet.

Disse to Eksempler vil kunne illustrere Forskellen mellem Lyst-Ulystlæren og Kvalitetshypotesen.

Den koncentrerede Opmærksomhed om Følelsestilstandenes Indhold af Lys og Skygge har hindret Psykologerne i at se Følelsernes »Farvekvalitet« og naa ind til »Grundfarverne«.

Den dominerende Sysselsættelse med Følelsestilstan-

denes Præg af Behag og Ubehag har forhindret dem i at erkende Grundkvaliteterne.

Selvfølgelig er det i sig selv fuldstændigt berettiget at tage Spørgsmaalet om Følelsestilstandenes Fortegn op til en indgaaende Undersøgelse, naar vi blot erindrer, at en saadan Undersøgelse ikke bringer os alt, hvad vi kan fatte af Grundelementernes Væsen, ikke engang det vigtigste. Thi for en psykologisk Undersøgelse maa Spørgsmaalet om Kvaliteterne nødvendigvis staa i første Række.

Efter de her fremsatte Anskuelser er det klart, at Erkendelseselementerne kommer til at spille en noget anden Rolle for Følelsestilstandene, end de har gjort efter Lyst-Ulystlærens Anskuelser.

Den umiddelbare Erfaring viser os, at baade Forestillinger og Sansefornemmelser (foruden visse organiske Tilstande, som ikke afspejler sig i Bevidsthedslivet) er i Stand til at udløse bestemte Følelsestilstande. Heraf følger umiddelbart, at disse Erkendelseselementer ogsaa maa være i Stand til at influere paa en Følelsestilstands *Intensitet, Varighed og Forløb.* Derimod maa vi betvivle, at en Forestilling skulde være i Stand til at forandre en Følelses Kvalitetspræg. Og vi vil saaledes kunne sammenfatte Kvalitetshypotesens Hovedprincipper i følgende Punkter:

1) Følelsens Grundkvaliteter (Angst, Glæde, Sorg, Vrede o. s. v., hvilke de nu end er) er lige saa simple og udelelige psykiske Elementer indenfor Følelsesfænomenerne, som Indtrykket af rødt, grønt, gult og blaat antages at være det indenfor den optiske Sansning, eller som Indtrykket af surt og sødt, salt og bittert antages at være det indenfor Smagsfornemmelsernes Omraade.
2) Erkendelseselementer er i Stand til dels at udløse

Følelseskvaliteterne, dels at paavirke deres Varighed, Styrke og Forløb; men de kan ikke paavirke selve Følelsens Kvalitetspræg.

3) Kvalitative Forandringer i en Følelsestilstand maa forklares enten ved at nye Kvaliteter tilblandes, eller ved, at bestaaende svækkes.

II. GRUNDKVALITETERNE

Vender vi os nu til Spørgsmaalet om, hvilke de enkelte Grundkvaliteter er, som vore Følelsestilstande bestaar af, saa maa man paa Forhaand være klar over, at det i sig selv er en vanskelig Opgave at fiksere en Grundkvalitet. Eet er jo at være overbevist om, at Følelsestilstandene er opbyggede af Grundkvaliteter, et andet at udfinde, hvor mange Grundkvaliteter vi har, og hvilke de er. Denne rent praktiske Opgave kan være forbundet med de største Vanskeligheder, uden at Hypotesens Gyldighed svækkes derved.

Kendetegnet paa en Grundkvalitet maa være dens psykiske Udelelighed. Som Kemikeren antager at staa overfor et Grundstof, naar det ikke kemisk kan nedbrydes længere, ganske paa samme Maade er vi stillet overfor Følelsens Grundelementer. Men Vanskeligheden for os er den, at Udeleligheden ikke kan erkendes i sig selv; vi maa simpelthen standse paa det Punkt, hvor vi ikke kan sønderdele Elementet i endnu simplere, psykiske Elementer. Vi kan aldrig paastaa om et Element, at det absolut er udeleligt, men kun erklære, at det for os er udeleligt.

Selv om disse Vanskeligheder nu kunde synes at kompromittere hele Undersøgelsen, bør de dog ikke skræmme os. Vi maa først gøre et energisk og taalmodigt Arbejde for at sønderdele Følelsestilstandene saa

langt ned som muligt, og derefter maa vi opfatte og behandle disse sidste Elementer som Grundkvaliteter. — Den absolute Vished maa vi give Afkald paa, som de empiriske Videnskaber ofte maa.

Det næste Spørgsmaal bliver, hvilket Materiale vi skal benytte til disse Undersøgelser. Og der kan da ikke være Tvivl om, at de spontane, d. v. s. de psykisk umotiverede, Følelsestilstande har Udsigt til at byde os de reneste Følelsestilstande, saadanne, som kun rummer en enkelt Grundkvalitet og ingen Erkendelseselementer. Men ogsaa i denne Henseende maa vi nøjes med det tilnærmelsesvise; thi det er tvivlsomt, om der overhovedet eksisterer Følelsestilstande i Bevidsthedslivet uden at der samtidigt bestaar visse Erkendelseselementer af en eller anden Art, og derved mister vi det strenge Bevis for deres spontane Opstaaen.

Imidlertid findes der dog en Del Følelsestilstande, som hviler i sig selv, og hovedsageligt maa forklares ud fra sig selv, paa Grund af deres løse eller utilstrækkelige Tilknytning til Erkendelseselementer. Disse Følelser, som vi med eet Ord kunde kalde »de urimelige«, og som ofte staar ganske i Modstrid med de samtidige Erkendelseselementer, naar vi lægger »normale« Erfaringer til Grund for vore Betragtninger, rummer i sig selv en vis iboende Aktivitet, som er beslægtet med Spontaniteten. Følelserne gaar her paa egen Haand, i Stedet for som ellers at gaa i Erkendelseselementernes Ledebaand; deres Kvalitetspræg maa forklares ud fra deres eget Væsen.

Disse »urimelige« Følelsestilstande bliver da vort Hovedmateriale til de følgende Undersøgelser. Vi finder dem i særlig Grad i de sygelige Sindstilstande, der kaldes Stemningspsykoser, samt i de individuelle Temperamenter. Temperamenterne, som forklarer Individernes Reaktionsmaade, er jo selv psykisk umotiverede. Tempera-

mentet er saa at sige Individets normale Urimelighed, fordi det (trods dets Betydning for vort psykiske Liv) selv er uden psykiske Forudsætninger.

Men iøvrigt maa vi til disse Undersøgelser benytte hele det psykologiske Erfaringsmateriale, vi raader over, naar og hvor vi finder det tjenligt til at belyse de forskellige Spørgsmaal.

Den Fare, der truer os i det forestaaende analytiske Arbejde, er som sagt den, at man paa Grund af svigtende Evne kun opnaar en mangelfuld Nedbrydning af Følelsestilstandene, og derved kommer til at opstille Følelser, der i Virkeligheden er blandede, som enkelte og udelelige, d. v. s. som Grundkvaliteter. Med et paradoxalt Udtryk kunde man sige, at jo flere Grundkvaliteter der opstilles, des slettere maa man paa Forhaand mistænke Arbejdet for at være gjort. Det har derfor stadigt været min Bestræbelse at søge Følelseslivet forklaret ved saa faa Grundkvaliteter som muligt.

Som det følgende viser, er jeg naaet til at opstille 6 Grundkvaliteter i Følelsestilstandene, og jeg anser det for meget usandsynligt, at nogen af disse skulde kunne opløses i endnu simplere Elementer. Derimod er der Mulighed for, at fortsatte Studier vil kunne godtgøre Nødvendigheden af, at ogsaa andre Følelser maa opstilles som Grundkvaliteter, at min Række saaledes ikke er komplet.

De opstillede Grundkvaliteter er følgende:

Angst : Anxietas (s. angor).
Glæde: Lætitia (s. gaudium).
Sorg : Tristitia (s. dolor).
Savn : Desiderium (s. cupiditas).
Vrede: Ira (s. furor).
Skam : Verecundia (s. pudor).

Paa disse Elementer udspilles det menneskelige Følelsesliv — man kunde sige som paa et Sæt Stemmegafler. De enkelte Elementer kan slaas an paa forskellig Maade; Tonen kan variere i Styrke og Varighed, og de forskelligste Kombinationer kan opstaa.

Men selve den egentlige Tone — svarende til Følelsens Kvalitet — er og forbliver under alle Omstændigheder een og den samme.

1. Angsten,

der har været Udgangspunktet for den Kritik af Lyst-Ulystlæren, som er fremsat i det foregaaende, er vel den af vore Følelsestilstande, om hvis Udelelighed og Selvstændighed overfor de andre Grundelementer der mindst kan tvivles. Mellem udpræget Sorg og udpræget Angst er der ialtfald for den umiddelbare Iagttagelse en Forskel, som ikke er mindre end mellem Farverne rødt og blaat.

Den rene, ublandede og spontane Angst*) — »Angsten for ingenting« — kender vi som sagt fra Mennesker med visse Hjertesygdomme. Heller ikke her spores noget Slægtskab med Sorgen; Patienterne græder aldrig under disse Anfald; de sørger ikke, men er angst, og giver uden Tøven deres Følelsestilstand Navn af Angst.

*) Smlgn. her »Handb. d. Psychiatrie« (herausg. v. Aschaffenburg) hvor Isserlin finder . . »die Annahme voraussetzungsloser . . (d. h. durch Wahrnehmung oder Vorstellung nicht verursachter) . . Gefühle und Gefühlebewegungen überflüssig und unwahrscheinlich« (A. II. pg. 179).

En Underskydning af »ubevidste« eller »glemte« Erkendelseselementer ved disse (og andre) Følelsestilstande staar for mig som en uforsvarlig Vilkaarlighed. — Baade mine Meningsfæller og mine Modstandere maa under alle Omstændigheder være klar over, at Stillingen til dette Spørgsmaal har vidtrækkende Konsekvenser; thi den der miskender Realiterne paa dette springende Punkt, hans Følelseslære bliver fra først til sidst forfejlet.

Velkendt er ligeledes den urimelige Angst fra den nervøse Lidelse, som hedder Angstneurosen. Her optræder den angstbetonede Forstemning uden at der kan paavises hverken Hjertesygdom eller nogen anden organisk Lidelse, af hvis subjektive Symptomer Angsten kan afledes; paa samme Maade mangler der Begivenheder eller Hændelser i Patientens tidligere Liv, som tillader en rimelig psykisk Tydning af den permanente Angsttilstand. Det centrale i Lidelsen staar som en Angstfølelse, der er dalet ned i Sjælen, og som forbliver der, bestaaende i sig selv.

Ogsaa fra Mennesker, som maa anses for sunde, lod der sig hente Eksempler paa urimelige Angsttilstande, som taler for Angstens psykiske Selvstændighed; men som Bevismateriale vil det dog være mindre værd end det nævnte. —

Alt efter sin Intensitet og Varighed giver Angsten forskellige Billeder, til hvilket Sproget har forskellige Navne (dog vil en Fortolkning af disse ofte støde paa Vanskeligheder, som hidrører fra, at Navnene anvendes paa Tilstande, der ikke er ganske ens). *Rædslen* maa opfattes som en opblussende og heftig Tilstand af Angst; men Sproget vil ikke give den andet Navn, om Flammer af Sorg blander sig med Angstens. Derimod maa *Skræk* tydes som en ren og intens, lammende Angst. I lettere Former træffer vi Angsten som *Ængstelighed*; Angsten indgaar desuden hyppigt i *Bekymringen*, et Ord, der dækker over en hel Del forskellige Tilstande, med forskellige Blandinger af Angst, Sorg, Savn og Skam, foruden den rent intellektuelle Tilstand, som kaldes Tvivl. —

Det er ejendommeligt at se, at Angsten i sine lette Grader ikke ubetinget er ulystbetonet; vi træffer i »Angstens Vellyst« (Rolland) en Tilstand, som snarest maa

kaldes lystbetonet, og som Menneskene søger i Stedet for at undgaa den (hvilket jo i Almindelighed maa være Kendetegnet for Ulystfølelsen). Dette forstaas let, naar vi bliver i de tidligere anvendte billedlige Sammenligninger af Følelsen med Syns- og Smagsindtryk. Smagen bitter maa principielt betragtes som ubehagelig, og dog kan den i lette Grader være særdeles tiltrækkende. En Farve, som i mættet og intens Form er mørk, vil i Fortyndinger blive lysere, og tilsidst ubetinget lys. Saaledes forstaar man efter Kvalitetshypotesen uden Vanskelighed det, der efter Lyst-Ulystlæren er meningsløst: at en »Ulystfølelse« som Angst under visse Forhold kan være lystbetonet. Og dette gælder ikke blot om Angsten, men ogsaa om de Følelseskomponenter, som senere skal nævnes, og som i intense Former har udtalt Ulystpræg. —

Vi maa i det her fremsatte have tilstrækkelige Holdepunkter for at opfatte Angsten som Grundkvalitet og kan gaa over til at se paa den næste: Glæden.

2. *Glæde.*

Naar man antager, at Grundelementerne i vort Følelsesliv udgøres af et System af specifike Komponenter, Grundkvaliteter, vil Opstillingen af Glæden som Grundkvalitet næppe vække Modsigelse. Der kan strides om, hvorvidt man skal give den dette Navn eller et andet, og jeg vil indrømme, at jeg hellere havde kaldet den Lystfølelse, hvis ikke dette Navn i Forvejen var beslaglagt, ligesom vi stadigt vil bruge det til at betegne en Følelses positive Fortegn overhovedet. Til at forklare Glæden, det levende Velbehag og beslægtede Følelsestilstande, behøves en særlig Kvalitet; naar jeg har kaldet den Glæde, er der forhaabentligt ingen Tvivl om, hvad der menes dermed.

Den spontane Glæde iagttages allerede hos det spæde Barn, endnu før det har givet Bevis paa den intellektuelle Udviklingsgrad, som markeres ved Genkendelsesevnen. Dets Udbrud af Latter og dets sprællende Munterhed er det simpelt og naturligt at forklare som Udslag af spontan Glædesfølelse. Selvfølgelig er vi ude af Stand til at bevise, at der ligger en virkelig Glædesfølelse bag disse fægtende Arme og Ben, det leende Ansigt og de uvilkaarlige Raab og Latterudbrud; simple organiske Reflekser kan jo sætte Muskler i Bevægelse uden at behøve psykiske Elementers Medvirken. Imidlertid maa vi dog bemærke, at der her foreligger et System af koordinerede Bevægelser, et kompliceret Sammenspil af Ansigtets, Strubens, Brystets og Mellemgulvets Muskler, saaledes at det ikke bliver en Række regelløse Trækninger og Bevægelser, men en Helhed, og netop af samme Karakter, som vi træffer ved spontane Glædestilstande hos det udviklede Individ. Den simpleste Forklaring vil altsaa blive den, at disse Ytringer betragtes som Tegn paa en Glædesfølelse, og disse Fænomener fra det spæde Barn vil altsaa let og tvangfrit glide ind i vor Hypotese. I hvor høj Grad psykiske Elementer spiller en Rolle for disse Følelsers Udløsning, maa som sagt staa hen; men det maa anses for meget rimeligt, at vi ofte her staar overfor rent spontane Følelsestilstande.

Ogsaa fra voksne og udviklede Mennesker kender vi Tilfælde, hvor Glæden opstaar ganske umotiveret og muligvis kun har et rent fysiologisk Grundlag, men ingen psykisk Aarsag, d. v. s. at Menneskene ingenting har at være glade over, men alligevel er det. Det er den berømte »Glæde over slet ingenting«.

Paa samme Maade maa Glæden være psykisk forudsætningsløs, hvor den opstaar ganske i Modstrid med Bevidsthedsindholdet. Saadanne Mennesker kan være

»bedrøvede« i intellektuel Henseende, være fyldt af Forestillinger om Skam og Elendighed, og endda bryder Glæden igennem hos dem. — Se f. Eks. Fru Caroline i Zolas »Penge«: Trods alvorlige Bekymringer og de dybeste personlige Krænkelser baner Glæden sig Vej igennem hendes Sind. »Hun laa paa Knæ foran Kaminen og lo ved sig selv . . Alt dette til Trods stod hun næsten ubekymret; med løftet Pande saa hun Fremtiden imøde. — Hvorfor? Det kunde hun ikke forklare — for ingenting; sagtens alene for den Glæde det er at være til. Hendes Broder havde jo alle Dage kaldt hende det uovervindelige Haab . . .«.

— Hvad de sygelige Stemningstilstande angaar, er den syngende, dansende og grinende Maniker velkendt blandt Nervelæger. End ikke de tristeste Forhold eller de sørgeligste Efterretninger er i Stand til at trykke Glæden ned.

Vi staar da utvivlsomt her overfor et psykisk Element af en afgjort Selvstændighed — og et Element, som er udeleligt (Glædesfølelsen kan ikke sønderdeles i endnu simplere Følelseselementer); det maa altsaa være en Grundkvalitet. —

I særligt intense, opblussende Grader gaar Glæden over i *Henrykkelsen* og derfra i *Ekstasen* (hvis nærmere Natur dog ikke skal drøftes her). I mere stilfærdige Former bliver Glæden til *Velbehag* og endelig til jævn *Tilfredshed.* Glæden bliver endvidere et dominerende Element i *Kærlighedsfølelsen.* (Man maa her erindre, at Kærligheden anvendes i en dobbelt Betydning, dels til at betegne Kærlighedsfølelsen selv, dels til at betegne Sindelaget, d. v. s. Anlæget til Kærlighedsfølelsen.) I Almindelighed vil Kærlighedsfølelsen dog vise sig at være en blandet Følelse, idet den indeholder Elementer af Savn (Længsel, Attraa) og ogsaa ofte Elementer af Skam (Undseelse, Forlegenhed).

Af andre blandede Følelser maa *Haabet* opfattes som en Blanding af Glæde og Savn. Det er derfor i følelsesmæssig Henseende beslægtet med *Vemod*; begge vil kunne indeholde Elementer af Sorg og Angst, Vemodet fortrinsvis Sorg og Haabet fortrinsvis Angst.

Ogsaa i *Taknemmelighedsfølelsen* er Glæden den dominerende Kvalitet; men Angst, Sorg og Savn kan være blandet deri paa forskellig Maade. I det hele taget maa man, naar det drejer sig om at opløse blandede Følelser i deres Bestanddele, gøre sig klart, at samme Navn dækker over ret forskellige Følelseskomplekser. Sprogets Forraad af Navne til vore Følelsestilstande er fattigt i Forhold til den Mængde af forskellige Følelsestilstande, som forekommer; det er til syvende og sidst den detaillerede Beskrivelse, som alene er udtømmende.

3. *Sorg.*

Efter det Princip, jeg har bekendt mig til, — at søge Følelseslivet forklaret ved saa faa Grundkvaliteter som muligt — maa det naturligvis omhyggeligt overvejes, om det er nødvendigt at opstille Sorgen som selvstændig Grundkvalitet, eller om ikke Sorgen kan forklares alene ved Glædens Bortfald. Den stærkere eller svagere Tilstand af Eufori, som findes hos alle sunde Mennesker (udenfor Sindsbevægelserne), maa jo tydes saaledes, at en vis Glædesfølelse stadigt er tilstede, som en vedholdende Tone i Sindet. Sker det da af en eller anden Grund, at denne Komponent falder ud, vil der fremkomme en Tilstand, som er ringere end den normale. Skulde den være identisk med det, vi kalder Sorg?

Utvivlsomt findes der blandt de Tilstande, der betegnes som depressive, nogle, som maa forklares paa denne Maade. Men Forklaringen strækker langt fra til i alleTilfælde.

Det behøver ingen nærmere Paavisning, at den glædesløse Tilstand og den sorgfyldte Tilstand er to ganske forskellige Ting. Naar en Mand pludseligt faar Efterretning om, at hans Barn er omkommet, vil Ordet Glædesløshed aldeles ikke formaa at betegne hans Tilstand paa fyldestgørende Maade. Den smertefulde, fortvivlede, grænseløse Sorg vil ikke kunne forstaas uden Antagelsen af en særlig Følelseskvalitet.

Et andet Forhold, som taler imod, at Sorgen blot skulde være et andet Navn for Glædesløshed, er det, at vi i mange blandede Følelser ser Sorgen og Glæden bestaa samtidigt (Vemod). Saafremt der kun fandtes Glæde og Ikke-Glæde, kunde dette Forhold daarligt tænkes; den Sorg, der blandedes til en Glæde, vilde sikkert virke slet og ret som en Subtraktion, og der vilde ingen Forskel være paa en blandet Tilstand af Glæde og Sorg og en ringe Glæde eller en ringe Sorg, alt efter hvilket Element, der har Overtaget.

Forholdet mellem Glæden og Sorgen kan altsaa ikke være som Lyset til Mørket, som hvidt til sort. Bedre kunde man sammenligne Sorgen med en blaa Farve (som man jo kan tænke sig saa intens og mættet, saa mørk som man vil) og sammenligne Glæden med gult (som man jo kan tænke sig saa klart som man vil). Ud fra dette Billede forstaas saavel Tilstandenes Indhold af Lyst og Ulyst som Virkningen af en Komponents Bortfald i en bestaaende Tilstand, endvidere Blandingstilstande af de to Komponenter o. s. v. —

At Sorgen ligesom Glæden og Angsten kan opstaa uden tilfredsstillende psykisk Motivering, saaledes at den i det væsentligste maa forklares ved en usædvanlig stærk Virkning af et relativt selvstændigt psykisk Element, er der tilstrækkelige Eksempler paa. »Glæden over slet ingenting« har sit Sidestykke i »Sorgen over slet

ingenting«. Sorgen har ingen Genstand, men den bestaar alligevel; og denne »Meningsløshed« erkendes ofte af vedkommende selv.

Fra det sygeliges Omraade er den sorgbetyngede Melankoliker velkendt. — Og hvad endelig Sorgens Udelelighed angaar, ser jeg ingen Udveje til at sønderdele Sorgen i endnu simplere Elementer; Bevisbyrden maa da paahvile den, der vil benægte, at Sorgen er en ren og ublandet Følelse.

— —

Naar Sorgen accentueres til sine heftigste Former, faar man Mennesker, som er »lammede af Sorg«, »lider den dybeste Smerte«, er »grænseløst fortvivlede« o. l.; disse noget forskellige Billeder afhænger af Følelsestilstandens Forhold til intellektuelle og motoriske Elementer. Det centrale i dem alle vil være den intense og heftige Sorg, uden at det dog kan udelukkes, at Elementer af Savn spiller en Rolle i nogle af disse Tilfælde, der er saa vanskeligt tilgængelige for Analyse. — I lettere Grader — eller i fortyndet Tilstand, om jeg saa maa sige, — finder vi Sorgen som *Mismod* og visse Former af *Forknythed.*

Ogsaa den *rene Medfølelse,* hvor Medfølelsen optræder som *Medsorg,* vil være en Variant af Sorgen; men det er sikkert en sjælden Tilstand. For det meste er Sorgen her tilblandet Elementer af Glæde (Behag ved den ulykkelige Person, Glæde over sin egen Sikkerhed), Vrede (mod Ulykkebringeren) og Skam (over sin Hjælpeløshed eller sin bedre Skæbne).

I *Vemoden* blander Sorgen, der er udløst ved Tabet af de paagældende Værdier, sig med Glæden ved Betragtningen af dem.

Bitterhed maa opfattes som en Blanding af Sorg og Vrede.

4. Savn.

Naar man betragter en Gruppe Følelsestilstande som Udve, Længsel, Haab og Forladthedsfølelse, indeholder de alle et fælles Element af særlig Beskaffenhed, en Kvalitet, man kunde betegne som Savn. Medens de tidligere nævnte Kvaliteter, Angst, Glæde og Sorg, var umiddelbart forstaaelige ud fra deres Navne, er det vanskeligere med Savnet. Maaske kan Kvaliteten tydeligst karakteriseres som sjælelig Sult, sjælelig Hunger (paa samme Maade som man jo ofte betegner Sorgen som sjælelig Smerte). Fastholder vi dette Billede, forstaar vi, at Savnet i de intense Former kan være udpræget ulystbetonet, medens det i de sidste Fortyndinger bliver lystbetonet. (Sml. den smertende Sult — og Appetiten.)

Vægten af de Grunde, der har ført mig til at opstille Savnet som fjerde Grundkvalitet, kan ikke staa Maal med dem, der førte til Opstillingen af de første 3 Kvaliteter. Dels er Paavisningen af det spontane Savn vanskelig, og dels fordrer det en nøjere Overvejelse, om Savnet ikke bestaar af simplere psykiske Følelseselementer. I sidste Instans maa vi overfor denne Komponent lade det være afgørende, dels at vi behøver den for at forstaa en vis Række Følelsestilstande, dels at den giver en god Tydning af adskillige Fænomener indenfor Følelseslivet.

Hvad først det urimelige Savn angaar, findes der en Del Tilstande, hvor Savnet er ganske utilstrækkeligt begrundet ved bestemte, dragende Maal; det synes f. Eks. ofte at være det centrale i Udveen. Her foreligger der dog endnu utydelige Erkendelseselementer. Men i andre Tilfælde er Savnet ganske uden bevidst Genstand; det bliver

da uforstaaet af Vedkommende selv, og behersker blot Sindet som en mystisk, sugende, nagende Magt. Mennesket kan længes, uden at længes efter noget; de kan savne, uden at Savnet har Genstand.

Ofte vil det være Sorgen, Vreden eller Skammen over bestaaende Forhold og Tilstande, der afføder denne Længsel mod det ubestemte, »denne Higen mod Indiens Floder«; men Tilstanden forstaas dog ikke uden Antagelsen af en Følelseskomponent, der kan give Savnfølelse. Hvis denne Komponent ikke var, vilde Sorgen være Sorg, Vreden Vrede og Skammen Skam; men der vilde ikke ske mere. Og der findes utvivlsomt ogsaa Mennesker, som kun reagerer mod et Onde med Sorg, Vrede og Skam, og bliver staaende derved, medens der hos andre vækkes Savn, som kan ende med ganske at overskygge de første Følelser, og som ikke har positive Maal.

For det meste vil man dog finde, at Savnet er rettet mod Ting, som Vedkommende paa en eller anden Maade har været i Berøring med, selv om det maaske kun var ganske forbigaaende. Disse Tilfælde behøver imidlertid ogsaa en Følelseskomponent Savn for at blive forstaaede. Et Irritament alene forklarer jo ikke en Fornemmelse; det maa møde en Irritabilitet for at blive dertil. (En Lysstraale alene er ikke et Synsindtryk; den maa sætte Spor i en Nethinde, før den kan blive dertil.) Og saaledes forudsætter Attraaen, der er rettet mod en bestemt Genstand, ikke blot en Genstand, men ogsaa et Savn.

Disse Grunde maa berettige os til at opstille Følelseskvaliteten: Savn. — Men er det en Grundkvalitet, eller kan Savnet opløses i endnu simplere Følelseselementer?

Den Mulighed, at Savnet skulde være en Variant af en af de tidligere omtalte 5 Grundkvaliteter, kan vi straks afvise som urimelig. Og lige saa urimeligt er det at op-

fatte Savnet som en Blanding af to eller flere af disse; jeg ved ialtfald ikke, hvilke det skulde være.

Langt vanskeligere er det at afgøre, om Savnet har een Komponent eller flere Komponenter i vort Følelsessystem, om vi har eet, eller vi har flere Savn. — Af mange vil maaske den sidste Mulighed blive opfattet som den sandsynligste. Men vi maa dog erindre, at Komponenterne altid maa tænkes at kunne sættes i Funktion ad flere Veje. Og ligesom vi opfatter Appetiten som en Enhed, selv om den kan udløses af Hundreder af forskellige Objekter, saaledes er der i Øjeblikket intet til Hinder for at gennemføre den Tanke, at Savnet er en Enhed, en enkelt Grundkvalitet, der kan have forskellige Objekter.

Jeg skal i Øjeblikket ikke tage afgørende Standpunkt til dette Spørgsmaal, men finder det rigtigst at behandle Savnet som en Enhed, saalænge vi ikke har tilstrækkelige Holdepunkter for, at det er en Flerhed. (Jeg har jo bekendt mig til Princippet om at forklare Følelsestilstandene ved saa faa Grundkvaliteter som muligt.) Men naar vi i det følgende taler om Kvaliteten Savn spiller det iøvrigt ingen Rolle, om man vil opfatte Ordet som Fællesbetegnelse for flere, nærbeslægtede Grundkvaliteter eller som Egenbetegnelse for en enkelt Grundkvalitet.

— Den vigtigste Variant af Savnet er *Længslen*. Af blandede Følelser, hvori Savnet indgaar, maa *Haabet* nævnes; vi finder her Savn, Glæde og Sorg blandet paa forskellig Maade, efter Haabets særlige Karakter; i visse Tilfælde vil der ogsaa kunne være et Element af Angst deri. Ogsaa i *Misundelsen* spiller Savnet en Rolle; det er her blandet med Vrede. —

5. *Vrede.*

Det har altid voldet Tilhængerne af Lyst-Ulystlæren stort Besvær at faa Vreden indordnet under Systemet, i Særdeleshed efter at Carl Lange i sit bekendte Studie »Om Sindsbevægelser« (1885) paapegede det nære Slægtskab mellem Glæde og Vrede. Dette Slægtskab gjaldt vel især Sindsbevægelsernes fysiologiske (vasomotoriske) Komplekser; men da de fysiologiske Forhold netop for ham var det væsentligste i Følelserne, betød denne Lighed ogsaa et psykologisk Slægtskab mellem Glæde og Vrede. Selv Psykologer, som iøvrigt tager Afstand fra Langes Lære, har ikke været upaavirkede af denne Sammenstilling. Saaledes skriver Thalbitzer om Langes Anskuelser paa dette Punkt, at »til en vis Grad og for visse Formers Vedkommende har han Ret, naar han stiller Vreden tæt op ad Glæden«. »Men«, tilføjer Thalbitzer, »den Sindssygelæge har lige saa meget Ret, som en Gang overfor mig hævdede, at Vreden for ham havde en overvejende depressiv Karakter, og derfor ansaa den for en Affekt, som stod Sorgen nærmere«.

Thalbitzer skærer nu igennem denne Modsætning ved at opfatte Vreden som en blandet Følelse: Den expansive Vrede er en Lystfølelse, hvori der blandes en Tone af Ulyst. Jo stærkere Ulystelementet gør sig gældende i Vreden, des mere antager den Karakteren af Arrigskab, Gnavenhed, Bitterhed, Ærgrelse, Fornærmelse eller Tværhed, d. v. s. at den mere og mere nærmer sig den rene Sorg, for, naar den sidste Tone af Lystfølelsen er svunden, at falde sammen med denne.

Jeg ved ikke, om der er Læsere, hvem denne Forklaring tilfredsstiller; men personligt finder jeg den meget utilfredsstillende. Kan et Raserianfald med den voldsomste Expansion ikke være udpræget ulystbetonet?

Eller hvis vi gaar den modsatte Vej af Thalbitzer, gaar ud fra Sorgen og tilblander »Lysttoner«, opstaar da en Vrede? Nej, ingenlunde; man vil snarere vente en Tilstand som Vemod.

Paa denne Indvending vil man selvfølgelig svare, at Forestillingsindholdet og den psykomotoriske Tilstand er forskelligt i Vrede og i Vemod.

Hvad Forestillingsindholdet angaar, er det nu ikke engang sikkert, at ikke en vemodig og vredagtig Tilstand skulde kunne opstaa ud fra samme Forestilling. Vi ser ialtfald ofte en og samme Forestilling udløse forskellige Følelser hos to forskellige Individer. Naar et Barn gribes af Sorg, vender Hovedet bort og græder ved Synet af den Ske, hvoraf det har faaet bitter Medicin *), vil et andet gribes af Raseri derved. Var det ikke rimeligst at forklare dette paa den Maade, at det drejede sig om forskellige Følelseskomponenter, der sattes i Funktion hos de to Børn. Den blotte Sammensmeltning af en Forestilling og en Ulystfølelse forklarer os overhovedet ikke en Følelses Kvalitet. (Eller vil maaske en Sammensmeltning af Indtrykket: lys — med Paaskeliljens Linjer og Flader forklare os Kvaliteten gul. Processen var den samme her som der!)

Ligesaalidt som en Henvisning til Forestillingsindholdet — ligesaalidt vil en Henvisning til Vredens psykomotoriske Tilstand være i Stand til at forklare Vredens Forskel f. Eks. fra Vemod. Selv naar vi har tillagt en blandet Lyst-Ulystfølelse en psykomotorisk Aktivitet eller psykomotorisk Spændingstilstand, mangler vi dog det, der giver den Kvalitetspræg som Vrede. (Og for Resten maa det vel ogsaa, trods alt, være Følelsen, der skal forklare de psykomotoriske Processer, og ikke omvendt).

De fleste Psykiatre er vel nu mest tilbøjelige til at gaa

*) Eks. fra Høffding og Lange.

med Lange, fordi Forhøjelsen eller Nedsættelsen af Tendenserne til Vrede og til Glæde i Reglen følges ad i Stemningslidelserne. Derimod opfatter Høffding Vreden som en Ulystfølelse. »Ulyst (eller Smerte) bliver ved at forbindes med Forestillingen om dens Aarsag til Afsky (Vrede)« (l. c. VI. B. 2. a.). Og naar den expansive Vrede er relativt ulystbetonet forklares det ved Vredens aktive, motoriske Elementer. »Da der nu med de aktive Bevægelser, som foretages, forbinder sig en Lystfølelse, saa faar Vreden Karakter af en sammensat Følelse, idet Ulystfølelsen, som fremkaldte Vreden, dog ikke ganske forsvinder for den saaledes vakte Lystfølelse. Hindres Reaktionsbevægelsen, voxer den oprindelige Ulystfølelse og faar en særegen Karakter (idet Vreden bliver til Ærgrelse)«.

Man bemærke, hvorledes Psykologerne i disse og lignende Betragtninger først forser sig paa Følelsens Indhold af Behag eller Ubehag, Lys og Skygge, Lyst og Ulyst, og dernæst, for at forklare Kvalitetspræget, afsøger Sjælelivets to andre Gebeter, det intellektuelle og det psykomotoriske, og præsenterer os hele Høsten. De kan da ikke gøre mere og maa derfor slaa sig til Ro, skønt en forstaaelig Redegørelse for Kvaliteten stadigt mangler.

Imidlertid forsvinder alle Vanskeligheder ved at forstaa Vredestilstanden, naar man opfatter Vreden som en Grundkvalitet i vort Følelsesliv (ligesom rødt opstilles som en Grundkvalitet indenfor Farvefornemmelserne). M. H. t. de opstillede Kriterier for en emotionel Grundkvalitet betragter jeg Vredens Udelelighed som sikker, og dens spontane Opstaaen er, som vi straks skal se, let at paavise. Hvad selve det omstridte Spørgsmaal angaar, om Vreden er lyst- eller ulystbetonet volder Svaret os ikke nogensomhelst Vanskelighed, omend det hverken kan blive et klart Ja eller Nej. — Ligesom man kan faa

en rød Farve præsenteret, overfor hvilken man ganske maa opgive at svare paa, om den er lys eller mørk, paa samme Maade vil mange Vredestilstande svæve ganske ubestemt imellem Lyst og Ulyst, skønt Følelsens Kvalitet er tydeligt markeret. I ganske ren og intens Form er Vreden derimod afgjort ulystbetonet, i ganske ren og »fortyndet« Form vistnok lystbetonet.

Hvorledes Vredeskomponenten kan ytre sig i spontane, eller dog ialtfald psykisk urimelige, Vredesanfald, kender enhver Eksempler paa indenfor sin Erfaringskreds, i disse Mennesker, som af ganske ubekendte (tit ogsaa for dem selv ubekendte) Grunde har Dage, hvor de er »ondskabsfulde« eller »arrige«, eller blot Timer, hvor de er »gnavne«. Her er det ganske aabenbart, at Aarsagen til Vreden ikke er at søge i de intellektuelle Elementer. Forholdet er lige det omvendte; Vreden er det givne, det primære, som forklarer, at Vedkommende søger efter forskellige Ting, han kan knytte sin Vrede til; betydningsløse Bagateller eller tendensiøst fortolkede Uskyldigheder giver da Anledning til Vredesudbrud.

Ogsaa Børn kan vise mægtige Vredesreaktioner, som peger hen paa Vreden som et selvstændigt psykisk Element. Et nægtet Stykke Legetøj, som tilhører Broderen, kan faa en saadan vredagtig Unge til at smide sig paa Gulvet, rive og flænge i alt, hvad der er forhaanden, hyle og skrige i vilden Sky og sparke og bide en forsonende Haand, der forsøger at nærme sig.

Fra det sygeliges Omraade er der talrige »maniske« Tilstande, som beherskes af en Vredesaffekt, uden at Vreden har nogen Genstand; Patienten skælder ustandseligt ud og med den voldsomste Stemmeføring, men ofte uden at skælde ud over nogen eller noget. Vi ser en spontan Vredestilstand — uden Objekt for Vreden!

Naar en stor Procentdel af Manikere saa at sige er

delt mellem Vrede og Glæde, finder det vel sin simple Forklaring deri, at det nu engang ligger i Maniens Væsen at afficere disse to Komponenter (medens Angst, Sorg og Skam er Manikerne fremmede).

Hermed maa vi da have tilstrækkelig Grund til at opstille Vreden som Grundkvalitet. —

— Vredens almindelige Tendens til »Udladning« gennem psykomotoriske eller simple motoriske Processer er velkendt. Her skal det kun pointeres, at den Følelsestilstand, som indgaar i en Vredesaffekt, og de motoriske Fænomener, som den foraarsager, er to forskellige psykiske Processer, imellem hvilke der ikke synes at eksistere noget simpelt, lovmæssigt Forhold. Vredesfølelsen er altsaa ikke afhængig af Vredesytringerne, og den kan bestaa ganske uden motoriske Fænomener (cfr. »indre Oprør«).

Vreden indgaar i mange blandede Følelsestilstande. Den kan blandes med Skamfølelse (over de intenderede Vredesytringer) og herved fremtræde som *Muggenhed* og *Gnavenhed.* Folholdet til Væmmelsen vil senere blive omtalt. *Ærgrelse* er Vrede, der rettes mod ens egen Færd. *Hadet* forholder sig til Vreden som Kærligheden til Glæden, og betegner saaledes ikke saa meget den enkelte Følelsestilstand som Sindelaget, der ligger bagved de enkelte Tilstande. *Harmen* er i det væsentligste Vrede, men indeholder ofte andre Elementer, snart af Sorg (over Værdiernes Undergang), snart af Glæde (nemlig ved Samfølelsen med de Ting, der hævdes) og snart af Skam (over den udviste skamløse Adfærd).

De allerletteste Grader af Vrede vil næppe altid erkendes som saadan, men kun fremtræde som »Fasthed« eller »Styrke« (cfr. Temperamentslæren). Omvendt vil visse Former af kraftig Aktivitet kunne synes vredesbetonede, uden dog at være det.

6. *Skam.*

Vi er da naaet til den sjette og sidste af de Grundkvaliteter, som her skal opstilles: Skamfølelsen — Forlegenheden — Undseelsen eller hvad man nu vil kalde den.

Naar en ung Mand, som har en vis Tilbøjelighed til at »blive genert« og som er uvant med Selskabslivet, træder ind i en mondæn Selskabssal og stilles Ansigt til Ansigt med en Skare overlegne, beundringsværdige Damer og Herrer, naar han føler sig fikseret af en hel Mængde nysgerrige og ransagende Blikke og bliver ganske ilde tilmode derved, saa han i sit Hjertes Inderste beder Himlen om at aabne et Hul i Gulvet, hvorigennem han kan forsvinde i Ubemærketheden, — saa forudsætter denne Forlegenhedsfølelse en Følelseskvalitet, som ikke kan afledes af nogen af de tidligere. Den eneste Mulighed skulde være den, at Angsten kunde frembringe den skildrede Tilstand; men det er hurtigt at se, at ogsaa denne Forklaring er ganske utilfredsstillende. Der er jo ikke blot en ydre Forskel paa den ængstelige med hans blege Ansigt og det urolige, smerteligt stirrende Blik og den blussende unge Mand med de bortgemte Øjne; men vi har absolut et umiddelbart Indtryk af en virkelig Kvalitetsforskel mellem Angsten og Skamfølelsen (Forlegenheden).

Naar samme unge Mand et Par Dage efter Selskabet bliver spurgt om, hvor de 18 Stk. Frimærker er henne, som mangler i Kontorets Portokasse, — og som er medgaaet til hans private Korrespondance, — frembyder han et ganske lignende Billede; han bliver blussende rød, Blikket bliver flakkende, Mælet stammende, og han ønsker, at han kunde løbe fra det hele.

Endskønt de to Situationer, som udløser disse Følelses-

tilstande, er forskellige, maa man kunne opfatte samme Følelseskvalitet som det centrale i dem begge, og vi kan betegne Kvaliteten som Skamfølelse, men maa da blot være klar over, at Navnet ikke involverer, at der nødvendigvis foreligger en af Vedkommende selv udvist beskæmmende Adfærd som Udgangspunkt for Følelsestilstanden. Vor unge Mand kunde jo udmærket baade rødme, stamme og blive genert, selv om det slet ikke var ham, der havde taget Frimærkerne.

Ogsaa den Forlegenhed eller Skamfølelse, der stiger op i en, som overværer en andens Paagribelse i en beskæmmende Handling (Løgn, Uredelighed o. s. v.), indeholder den samme Grundkvalitet; men det er en Selvfølge, at det psykiske Kompleks som Helhed bliver forskelligt, eftersom Skamfølelsen skyldes en retfærdig eller uretfærdig Mistanke, eller den skyldes Tredjemands Adfærd. — —

At Skamfølelsen kan opstaa paa et ganske urimeligt og utilstrækkeligt Grundlag af Erkendelseselementer er udmærket kendt. Det var let at samle nogle Tusinde unge Mennesker til at vidne derom, og beklage sig derover. I Pubertetsaarene er en saadan »Overvirksomhed« af Skamfølelsens Komponent overordentligt hyppig.

Indenfor Stemningspsykoserne spiller Skamfølelsen ofte en dominerende Rolle i depressive Tilstande. Billedet bliver noget anderledes her, hvor det drejer sig om en permanent tilstedeværende Følelseskvalitet, end hvor Skamfølelsen fremkaldes og forsvinder igen efter faa Øjeblikkes Forløb. Den giver sig hos Psykoserne blandt andet Udslag i ganske meningsløs Syndsfornemmelse og de taabeligste Selvanklager. —

Skamfølelsens Evne til spontan Opstaaen maa altsaa siges at være tilstrækkeligt fastslaaet; men om Kvalitetens Udelelighed maa der endnu siges et Par Ord. Selv

om vi har afvist Muligheden af, at Skamfølelsen kunde udledes af en af de tidligere nævnte Grundkvaliteter, staar der en ganske anden Tydning aaben, nemlig at det egentlige, centrale i Skamfølelsen var en Urotilstand. Enhver psykisk Tilstand kan jo enten have Præg af Ro eller Uro, af relativ Continuitet eller Discontinuitet. Men heller ikke en saadan Forklaring er tilfredsstillende. Ofte er jo baade Angsten og Sorgen præget af Uro, uden at de derfor kan siges at indeholde Skamfølelse. Og paa den anden Side er Uroen ikke konstant i Forlegenhedsfølelsen; en ung Piges Undseelse og Glæde kan med Hensyn til Ro og Uro staa aldeles lige. Og den ovenfor nævnte unge Mand kunde udmærket være præget af Uvished og Uro, uden derfor at føle sig saa genert.

Saaledes finder jeg det da umuligt at sønderdele Skamfølelsen i endnu simplere Elementer. Og vi nødes til at opstille den som Grundkvalitet. —

Hvad Varianterne af Skamfølelsen angaar er de allerede nævnt som *Forlegenhed* og *Undseelse*. Jeg har med Vilje undgaaet Adjektivet sky, da det snart bruges om ængstelige og snart om undseelige Tilstande.

Blandingstilstande, hvori Skamfølelsen indgaar, er lejlighedsvis nævnt under de foregaaende Grundkvaliteter.

Blandede Følelser.

Kaster vi Blikket tilbage, ser vi altsaa, at der er opstillet 6 Grundkvaliteter: Angst, Glæde, Sorg, Savn, Vrede og Skam.

Fremtidige Erfaringer vil vise, om Rækken er komplet, eller som det vil blive nødvendigt at indføre flere Grundkvaliteter i Systemet.

Men at de nævnte Elementer opfattes som Grundkvaliteter, synes der mig at være tilstrækkelig Grund til; skulde nogle af dem kunne sønderdeles i simplere Elementer, maa Bevisbyrden paahvile dem, der mener det muligt.

Det er indlysende, at vi ved Eftersøgning af Grundkvaliteter maa behandle vort Erfaringsmateriale med Varsomhed, eller rettere, med en Blanding af Varsomhed og Dristighed. I mange afgørende Spørgsmaal er vore Formodninger eller vor Vished af rent intuitiv Karakter; uden Varsomhed vil vi derfor faa en hel Del gale Resultater; — men uden Dristighed slet ingen.

Forudsætter vi nu, at de fundne Grundkvaliteter er alle, skal vi ved Hjælp af dem være i Stand til at tyde og analysere alle forekommende Følelsestilstande m. H. t. Kvalitetspræg. Dermed være ikke sagt, at disse Analyser altid er lette at gennemføre. I Kemien betød jo Opstillingen af Gassendis Atomteori heller ikke paa nogen Maade, at alle kemiske Gaader dermed var løst; der er stadigt langt til Enden. Paa samme Maade er det uberettiget at mene, at alle Følelsestilstande skal ligge aabne og klare for vore Øjne i samme Øjeblik, vi har fundet Grundkvaliteterne; at der stadigt er vanskelige Spørgsmaal indenfor Følelsens Psykologi, kan ikke lægges Hypotesen til Last.

Imidlertid giver de nævnte 6 Grundkvaliteter dog en

saa tilfredsstillende Løsning af de allerfleste Følelsestilstande, at dette taler for, at vi ialtfald har fundet de vigtigste af dem. Skulde nogen mangle, kan det næppe være et synderligt stort Antal. Altfor mange af vore Analyser maatte mislykkes, hvis disse 6 kun var en Brøkdel af de virkeligt eksisterende Grundkvaliteter, og desuden vilde det falde daarligt i Traad med vort Kendskab til Organismens specifike Nerveelementer, om Følelseslivets specifike Komponenter skulde tælles i dusinvis.

Der er et særligt Forhold, som imidlertid for stedse vil vanskeliggøre Eftersøgningen af Grundkvaliteterne. Man vil have lagt Mærke til, at de nævnte Grundkvaliteter alle staar skarpt og prægnant overfor hinanden; der er en tydelig indbyrdes Afstand mellem dem alle. Det er selvfølgelig ogsaa derfor, vi har kunnet finde dem. Men hvis der eksisterer Grundkvaliteter, som ligger nær op ad en af disse, eller hvis der f. Eks. skulde eksistere en Grundkvalitet, som laa tæt ved en af de kendte blandede Følelser og maaske tilmed af Sprogbrugen havde faaet samme Navn som den, vilde det være forbundet med store, ja maaske uoverstigelige, Vanskeligheder at paavise den. Og at noget saadant kunde finde Sted, tør vi desværre ikke benægte paa Forhaand; Naturen har jo ikke mange Steder sat Tingene saa tydeligt ud fra hinanden, at de bliver let gennemskuelige for os.

— Saaledes finder jeg det ogsaa meget vanskeligt at afgøre, om *Væmmelsen* skal opfattes som en Grundkvalitet eller som en blandet Følelse. Jeg har valgt at betragte den som en blandet Følelse; men jeg indser, at der var visse Ting, der kunde tale for at opfatte den som en Grundkvalitet. Først og fremmest den smukke Analogi til Sansekvaliteten Væmmelse. Det laa fristende nær at formode, at Væmmelsen var en psykisk Parallel til den organiske Kvalme. Og under adskillige Forhold stiger

Væmmelsen op i Sindet med et Præg, som den kunde være en udelelig Enhed; det gælder f. Eks. den Væmmelse, der griber Tilskueren ved Synet af visse Sindssyges Griseri med Urin og Afføring, eller den Modbydelighedsfornemmelse, der griber En ved mange offentlige Forholds Løgnagtighed og Forplumrethed.

Og dog er der Mulighed for, at Væmmelsen alligevel er en blandet Følelse; ialtfald er der blandede Tilstande af Skam og Vrede, der vil gaa under Navn af Væmmelse.

Man husker fra Drachmanns »Forskrevet« Konferensraadens store Middag og Gerhards Væmmelse ved hele Situationen. Kvindernes Paaklædning, Mændenes Selvglæde i deres fede Middelmaadighed og den fuldstændigt savlende Maade, hvorpaa de overroser hinanden, alt dette forekommer ham skamløst paa samme Tid som det vækker hans Vrede. Skildringen er saa udførlig, at vi Led for Led kan spore denne dobbelte Traad af Skam og Vrede i hans Sindsstemning. (Alle Damer nedringede — nogle stærkt . . . Bispen, hvis Øjne i Distraktion falder ned i Etatsraadindens Barm. . . . »Er det dog ikke en mærkelig Maner saaledes at give sine Skuldre, Halvdelen af sin Ryg og hele sit Bryst til Pris for Mandfolkeøjne? mumlede Gerhard« . . . »Og nu min Kone, nej, hvor hun dog er nedringet.« . . . Gerhard ser paa den mellembegavede Bestillingsmand af en Stiftamtmand, . . . som enhver kan rende med . . .; den aandssvækkede Oberst . . . Digteren, — en bornert Bureaukratnatur . . .; den ædelttalende Jurist, som er en Skræk for sine Klienter . . .; Mæcenen, der bruger Kunstnerne som Lejetjenere . . . »al denne jævne Middelmaadighed og idefor-ladte Tarvelighed«. Han hører Talerne: »De militære Herrer voksede til Helte — Damerne blev alle sammen Skønheder — de tilstedeværende Kunstnere blev til Berømtheder — Politikerne Statsmænd«. . . . Der blev lagt

for med »Fædrelandet« . . . »Vi Danske« . . . »Vi ere smaa, men Gudskelov dog store« . . . »Hvilke Mænd har vi ikke haft — og har endnu.« — — Alt dette »falder ham for Brystet«).

Elementerne i Gerhards Stemning er Skam og Vrede; hans Stemning forløber som en snoet Traad af disse to, og Totalkvaliteten er Væmmelse. —

Paa lignende Maade vil man i Almindelighed se, at en Skamfølelse over et og andet, naar den bliver tilblandet Vrede, gaar over til Væmmelse.

Spørgsmaalet er blot, om al Væmmelse opstaar paa denne Maade og er sammensat af Skam og Vrede. Maaske vil sygelige Tilstande kunne vise, om en Nedsættelse eller en Ophævelse af Skammen eller Vreden altid følges af en tilsvarende Forandring i Væmmelsen.

Alt i alt kan vi da kun resumere, at vi mangler tvingende Grunde til at opfatte Væmmelsen som Grundkvalitet, og at der er Mulighed for at opfatte den som en blandet Følelse.

I uløselige Spørgsmaal af denne Art kunde det maaske være praktisk, for ikke at standse videre analystiske Arbejder, at behandle Kvaliteten som en Grundkvalitet, selv om den ikke er det (ligesom Kemikeren i mange Tilfælde sidestiller f. Eks. Cyan med et enkelt Atom og giver det et kemisk Tegn (Cy) som de udelelige Atomer, skønt det i Virkeligheden bestaar af de to Atomer C. og N.). Vi vilde da ogsaa kunne tale om Varianter af saadanne komplekse Kvaliteter, vi kunde eftersøge dem i blandede Tilstande o. s. v.

Saaledes faar Væmmelsen da af Varianter paa den ene Side den intense *Afsky*, paa den anden Side det lette *Ubehag;* herimellem ligger en Mængde Overgange.

— — —

Til de vanskeligere Opgaver indenfor Følelsens Psy-

kologi hører ligeledes en Udredning af *Ondskabens* Væsen og dens Stilling til vort System af Grundkvaliteter.

Det er overflødigt at beskrive hvad vi forstaar ved Følelsen: Ondskab (eller ondsindet Stemning). Vi kender den særdeles godt, men savner et umiddelbart Indtryk af, om den kan forklares ud fra en eller flere af de opstillede Grundkvaliteter, eller om den nødvendiggør Opstillingen af en ny og selvstændig Følelseskvalitet.

Lad os da begynde med at fastslaa, at der er visse Tilfælde af ondsindet Stemning, som staar Vreden nær. Det ligger i Vredens Natur og Væsen, at den under et normalt, frit og kraftigt Forløb fører til en Aktion eller Reaktion mod det, der opfattes som Vredens Aarsag, en Tilbøjelighed til at slaa det ned, at tilintetgøre eller skade det. Endvidere er det almindeligt, at der opstaar en vis Oprømthed, Tilfredshedsfølelse, Glæde, naar denne Reaktion og disse Bestræbelser lykkes, man kunde sige en sekundær Glædesfølelse. — Imidlertid vil der være Tilfælde, hvor denne Reaktion mod Vredens Aarsag ikke tidsmæssigt set kan ske i umiddelbar Tilslutning til den opstaaede Vredesfølelse; der kan altsaa hengaa en vis Tid mellem Vredens Opstaaen og den reaktive Handling. En saaledes opsparet Vrede vil vi uden Tvang kunne kalde et ondt Sindelag mod den eller det, som Vreden er rettet imod. Vi har altsaa et ondt Sindelag, der er opstaaet som Variant af Vreden; den sekundære Glæde bliver her til Hævnglæde, Skadefryd o. s. v.

Der er nu tre Ting, som i denne Sammenhæng maa regnes af Betydning for Vredens nærmere Karakter. — Det ene er den Lethed, hvormed Vredesaffekten udløses, og som jo varierer stærkt fra Individ til Individ. Hos nogle fordres der meget betydelige og væsentlige Ting til at udløse en Vredesaffekt; hos andre knyttes Vreden ogsaa til Bagateller, og i ekstreme Tilfælde knyttes Vre-

den — paa en »abnorm« Maade — til de ubetydeligste og uskyldigste Fænomener.

Det næste Forhold er Vredens forskellige Tendens til at klinge af i Sindet, til at svinde sporløst hen eller til at blive staaende som opsparet Vrede. Enten en saadan latent opsparet Vrede eller et permanent vredagtigt Sindelag vil kunne afgive Grundlag for en ondsindet Stemning.

Endelig spiller det en Rolle, i hvor høj Grad den sekundære Glæde gør sig gældende i Individet; thi ogsaa her træffer vi de største Variationer.

Tænker man sig nu et Menneske, hos hvem Vredesaffekten udløses med særlig Lethed, ogsaa af »uskyldige Smaating«, og hos hvem den sekundære Glæde optræder med usædvanlig Styrke, baade i Intensitet og Extensitet, fremkommer der et Billede, som for den umiddelbare Betragtning vil staa som det, vi kalder Ondskab eller Ondsindethed. Vi ser hos Vedkommende en Tendens til at tilføje andre ondt, at mishandle og ødelægge, og vi ser hans Glæde derved. Han kommer afgjort i Strid med Etiken (der jo opstiller den sympatiske Glæde som den sunde og normale), og vi maa derfor betegne ham som »ond«. Det er Kendetegnet for det sympatiske Sindelag, at andres Glæde, og i det hele taget alle Værdiers Fremgang og Vækst, vækker Glæde hos En selv. I Ondskaben er det modsatte Tilfældet; her er Glæden bleven pervers, idet den knyttes til Ødelæggelse og Lidelse.

Om denne perverse Glæde nu kan opstaa ogsaa uden om en Vredestilstand, skal jeg lade være uafgjort. Erfaringerne synes at tale for, at Ondskab og vredagtig Stemning hører nøje sammen, og det er derfor rimeligt at forklare de fleste Tilfælde af Ondsindethed som her er sket. — Under alle Omstændigheder maa man erkende, at der synes at være Mulighed for at forklare ogsaa Ond-

skaben uden at gaa uden om det opstillede System af Grundkvaliteter.

— —

Jeg skal slutte disse Analyser med en Betragtning af *Spændingens* — den spændte Forventnings — Følelsestilstand. Spændingen har faaet en ejendommelig Stilling blandt Følelserne ved Wundts Opstilling af tre Dimensioner for Følelseselementerne (Lyst-Ulyst, Excitation-Hæmning og Spænding-Udløsning). Paa den anden Side drager Thalbitzer skarpt til Felts mod at henregne Spændingen til Følelserne; efter hans Opfattelse maa Spænding-Udløsning forstaas som Organfornemmelser.

Begrebet Spænding kan forsaavidt heller ikke henregnes til Følelserne, som Ordet betegner en Tilstand, der viser særprægede Fænomener baade fra det intellektuelle, det emotionelle og det psykomotoriske Livs Omraade. Den intellektuelle Side af Spørgsmaalet maa henvises til Behandling sammen med Opmærksomhedens Psykologi; paa samme Maade maa ogsaa den psykomotoriske Side falde udenfor de Spørgsmaal, som sysselsætter os her. Men Spændingen har tillige en emotionel Side, som maa kunne karakteriseres og analyseres. Det ejendommelige er nu, at ingen af de fundne Grundkvaliteteter kan siges at farve Spændingens Følelsestilstand, endskønt den øjensynligt indeholder emotionelle Elementer, der er forstærkede ud over det normale. — Forklaringen er da rimeligvis den, at der foreligger en forøget Aktivitet af samtlige (eller de fleste) Grundkvaliteter, saaledes at Forholdet mellem dem ikke forrykkes i synderlig Grad og Totalbilledet derfor ikke faar nogen Specialfarve. Hvor et enkelt af Elementerne accentueres fremfor de andre, bliver det i Almindelighed Angsten. (Den fysiologiske Tilstand, som svarer til Forventningen, vilde da kunne karakteriseres som en forhøjet Tonus af samtlige Komponenter, i Analogi

med det Billede af universel forhøjet Muskelspænding, som vi iagttager hos Sportsmænd i det Øjeblik, der meldes »Klar til Start«.)

En saadan Forhøjelse af samtlige Følelseskomponenters Tonus forklarer meget godt, at de efterfølgende Følelsesreaktioner bliver baade hurtige og stærke.

Vi skal her forlade Spørgsmaalet om de blandede Følelser. En fuldstændig Sammenstilling og Tydning af alle de blandede Følelser, som Sproget har Betegnelser for, ligger ikke blot udenfor min Hensigt; den er ogsaa hensigtsløs af den Grund, at der findes endnu flere — og ikke mindre vigtige — Følelser, som Sproget ikke har Navne til. Saa rigt Sproget end kan være, er det dog fattigt i Sammenligning med den Mængde særprægede Følelsestilstande som forefindes, hvad en simpel Beregning kan vise os. Tænker vi os blot, at vi vil skelne ganske groft mellem 3 Styrkegrader af Følelseskomponenterne, svarende til stærk, moderat og svag Funktion, fremkommer der $3 \times 6 = 18$ Elementer, af hvilke der kan udformes blandede Følelsestilstande. Der vil altsaa fremkomme 18 forskellige Følelsestilstande, som kun indeholder eet Element. Antallet af Tilstande der indeholder 2 Elementer bliver 135; af Tilstande paa 3 Elementer 1620! Af Tilstande paa 4, 5 og 6 Elementer faar vi yderligere flere Tusinde; jeg har sparet mig Udregningen af det nøjagtige Tal.

Man forstaar, at kun en Del af alle disse blandede Følelser kan være benævnte. Og endda er der her kun taget Hensyn til selve den blandede Følelses »Klangfigur«, og ikke til dens Forløb (jfr. Musiken).

Med disse 6 Grundkvaliteter i Hænde forstaar vi da, at Følelseslivets Rigdomme maa være uudtømmelige.

— — —

Overfor Analyser af blandede Følelser bliver Lyst og

Ulystlærens ringe Ydedygtighed som Arbejdshypotese iøjnefaldende. En Tydning af Had, Vrede, Misundelse, Længsel, Haab o. s. v. som »forskellige Blandinger af Lyst og Ulyst, i Kombination med forskellige Erkendelseselementer og forskellige motoriske Impulser«, er gold og fattig mod de Tydninger, som Kvalitetshypotesen er i Stand til at yde os. Desuden vil det altid volde Vanskelighed at forstaa, at to diametralt modsatte Elementer kan blandes uden slet og ret at indgaa i et Subtraktionsforhold; en saadan Form for Samvirken er nemlig ikke kendt noget andet Sted indenfor Erfaringsvidenskaberne.

Følelsernes stadige Skiften.

Naar vi taler om Følelseskvaliteter maa vi stadigt erindre, at en Følelsestilstand kun rent momentvis beholder sin Identitet. De blandede Følelsestilstande bør derfor heller ikke sammenlignes med Blandinger af forskellige fysiske Elementer, uden at man er sig denne Sammenlignings Begrænsning klart bevidst. Det drejer sig ikke om psykiske »Substansers« samtidige Tilstedeværelse, men om psykiske Funktioners samtidige Virksomhed indenfor Sjælelivet, og disse forskellige Funktioner vil være underkastet uophørlige Svingninger og Variationer. — Af mange Grunde.

For det første vil det stadigt skiftende intellektuelle Bevidsthedsindhold betyde en stadigt skiftende Række af Impulser til Følelseskomponenterne. For det andet vil den uophørlige Bevægelse i Organismens Tilstand give sig Udslag i forskellige Paavirkninger af Følelseskomponenterne. For det tredje spiller de psykomotoriske Fænomener, med deres Udladninger og Spændingstilstande, øjensynligt en Rolle for Individets emotionelle Tilstand. For det fjerde maa de organiske Elementer (Nerveele-

menter), som Følelseslivet er knyttet til, antages at have deres særegne fysiologiske Liv, og de fysiologiske Tilstande i disse Elementer maa selvfølgelig antages at afspejle sig i den emotionelle, psykiske Tilstand. Og endelig finder der en stadig Vekselvirkning Sted mellem Følelseslivets forskellige Komponenter, snart af hæmmende, snart af fremmende Karakter.

Kun om disse to sidste Punkter skal der siges et Par Ord endnu.

At Følelsens organiske Elementer er underkastet fysiologiske Love er ikke blot paa Forhaand sandsynligt, det fremgaar ogsaa tydeligt af de Fænomener, som vi maa opfatte som Resultater af Træthedstilstande indenfor de forskellige Komponenter. Den umiddelbare psykologiske Erfaring viser os, at hver af de opstillede Følelseskvaliteter kan udtrættes for sig. — Der er Grænser for hvor længe et Menneske kan befinde sig i en intens Tilstand af Glæde eller Munterhed. Paa et vist Tidspunkt er det, som hans Fond af Glæde er opbrugt, og han sidder glædesløs og utilpas tilbage, endskønt han maaske har en klar Erkendelse af, at der ikke er Grund til at være mindre munter end før. »Han kan ikke mere«. Glædeskomponenten er udtrættet, og der maa hengaa en vis Tid, før de paagældende Nerveelementer har genvundet deres Funktionsevne. — Vredeselementerne udtrættes paa ganske lignende Maade, naar de en Tid har været taget stærkt i Brug; Vredeskomponenten falder altsaa ud af den emotionelle Akkord, og Vedkommende er rar og god, ialtfald indtil de paagældende Nerveelementer er udhvilede. — Ogsaa Sorgen kan trættes; den intense og heftigt følte Sorg kan kun bestaa en begrænset Tid. — Ja selv Angsten kan udtrættes; ingen kan føle Dødsangst Time efter Time, Dag efter Dag. Hvis vi ikke havde vidst det før, kunde Soldaternes Tilvæn-

ning til Skyttegravenes og Granatregnens Rædsler under Verdenskrigen have vist os det.

For Fysiologen, som er klar over, at alle Organer kan vise Træthedsfænomener, og udtrættes des hurtigere, jo ringere Energi de besidder, og jo stærkere de tages i Brug, er der intet mærkeligt i alt dette. Men man vil forstaa det berettigede i at tage disse ejendommelige psykiske Fænomener til Indtægt for den her opstillede Hypotese om, at vort Følelsesliv er baseret paa et vist Antal specifike Grundkvaliteter af en vis indbyrdes Selvstændighed. *)

Med Hensyn til Følelsernes indbyrdes Vekselvirkning er dette Spørgsmaal saa stort og vanskeligt, at jeg paa ingen Maade skal forsøge at gennemarbejde det; jeg skal kun antyde hvorom det drejer sig, kun gøre opmærksom paa Opgavens Eksistens. Det er et anerkendt Faktum, at nogle af de her opstillede Følelseskomponenter staar i et vist Modsætningsforhold til hinanden, saaledes som Sorg og Glæde. Det er omtalt, at de begge kan indgaa i en blandet Følelsestilstand; men desuagtet har de en umiskendelig Tendens til at modvirke og svække hinanden; man kunde maaske udtrykke Forholdet ved at sige, at en blandet Tilstand af Sorg og Glæde i hvert Øjeblik har en Tendens til at svinge over mod den rene Glæde eller over mod den rene Sorg; dette udelukker jo ikke et vist Ligevægtsforhold imellem dem. Dette Modsætningsforhold, som kunde kaldes Antagonisme, genfindes ligeledes mellem Glæden paa den ene Side og Angst, Savn og Skam paa den anden Side. Et antagonistisk Forhold synes ogsaa at bestaa mellem Vrede og Angst.

I andre Tilfælde kan Komponenterne have en befor-

*) Der er tilsvarende farmakologiske Erfaringer som tyder paa, at hver Komponent har sin særegne farmakologiske Reaktion; forhaabentligt vil dette Spørgsmaal blive nærmere studeret.

drende Indflydelse paa hinanden, saa at de forstærker eller prolongerer hinanden, d. v. s. virker som Synergeter. Et Forhold af denne Beskaffenhed finder vi mellem Sorg og Savn, og maaske ogsaa mellem Angst og Skam.

En anden Art af gensidig Inflydelse finder vi, hvor den ene Følelseskomponent ligesom baner Vej for den anden. Man vil f. Eks. tit have Lejlighed til at iagttage, hvorledes et Menneske, der befinder sig i en Tilstand af hæmmende Forlegenhed, har Tendens til at reagere paa en vredagtig Maade, og hvorledes dette Vredespræg forsvinder, naar Forlegenheden hæves.

Jeg skal indskrænke mig til disse Antydninger. Ved Siden af de paapegede Forhold findes der mange andre Regler og Love for Følelseskomponenternes Indflydelse paa hinanden. Jeg føler mig ikke blot ude af Stand til at gøre Rede for dem alle, men det ligger ogsaa udenfor min Hensigt. Jeg har kun villet rejse Spørgsmaalet og pege paa Vekselvirkningsforholdet, fordi det er nødvendigt for Analysen af mangfoldige Følelsestilstande at have Opmærksomheden henvendt derpaa.

Lyst- og Ulystpræg.

Efter de Betragtninger der her er gjort gældende maa en Følelsestilstand altsaa i første Række karakteriseres ved den eller de Grundkvaliteter, der indgaar i den.

I anden Række kommer Spørgsmaalet om Komponenternes Styrkegrad, deres Tendens til Continuitet og Diskontinuitet (Ro og Uro), deres Varighed, kort sagt alt det, der kunde illustreres ved en Kurve over Funktionens Forløb.

I tredje Række kan der saa yderligere forsøges en Vurdering af Tilstandens Præg af Lyst og Ulyst (ligesom man kan vurdere en Farves Lysstyrke). Saaledes behol-

der Begreberne Lyst og Ulyst da den samme Betydning for os som tidligere, men træder blot i psykologisk Henseende tilbage i tredje Plan. Navnlig for etiske Undersøgelser vil dette Spørgsmaal dog altid beholde sin store Betydning, idet den etiske Bestræbelse i det store og hele vil tage Sigte paa at undgaa de ulystbetonede Tilstande.

Hvordan denne Undersøgelse skal ske, eller hvad det i Grunden er, der til syvende og sidst karakteriserer en Tilstands Lyst- eller Ulystindhold, er et Spørgsmaal, der ligger paa Grænsen mellem Etiken og Psykologien; Spørgsmaalet er ikke saa simpelt, som det maaske i første Øjeblik kunde se ud til, og vi skal lade det ligge. Kun skal jeg minde om, hvad der tidligere er sagt, at ingen af de opstillede Kvaliteter i sig selv eller under alle Omstændigheder er ulystpræget, — desuden, at der nødvendigvis maa være mange Tilstande, som hverken kan gives positivt eller negativt Fortegn. Ligesom en Farve kan staa midt imellem Lys og Mørke, og en Smag kan være hverken behagelig eller ubehagelig, vil en Følelse kunne være hverken lyst- eller ulystbetonet. Disse Tilstande vil til alle Tider være en Fælde for etisk-psykologiske Undersøgere, idet Vedkommendes personlige Temperament bliver afgørende for, om Tilstanden henføres til den positive eller negative Gruppe af Følelsestilstande.

Følelseselementernes Forhold til Erkendelseselementer og psykomotoriske Elementer.

For at fuldstændiggøre Hypotesen vil det endnu være nødvendigt at orientere Følelsen til de to andre Former af psykiske Elementer vi har: Erkendelseselementer og psykomotoriske Elementer (legemlige Ytringer).

Det er fremhævet, at vi bestrider Erkendelseselementernes Evne til at forandre en Følelses Kvalitet, men derimod stadigt antager, at Erkendelseselementer er i Stand til at udløse en eller flere Følelseskvaliteter. I Traad med dette sidste maa vi da ogsaa antage, at et Erkendelseselement, som i længere Tid bestaar i Bevidstheden, gennem en stadig Paavirkning vil være i Stand til at vedligeholde den paagældende Følelsestilstand i længere Tid. Desuden vil de samme eller andre nye Erkendelseselementer, ved at udløse nye Følelseskomponenter, kunne foraarsage en Tilblanding af andre Følelseselementer til de bestaaende, og saaledes paavirke og forandre Totalkvaliteten.

Hvorvidt Erkendelseselementer ogsaa skulde være i Stand til at hæmme en Følelseskomponent (som de er i Stand til at fremkalde den), kan ikke afgøres; men efter de Forestillinger, vi maa gøre os om Processens fysiologiske Grundlag, er det næppe rimeligt. Derimod vil en saadan Svækkelse af en bestaaende Følelsestilstand kunne opnaas ad en Omvej, idet Erkendelseselementerne kan vække Kvaliteter, som overdøver og »udkonkurrerer« den første Tilstand.

Saa vidt om det almindelige Forhold mellem Erkendelse og Følelse. — Noget helt andet er Spørgsmaalet om, hvorledes den specielle Forbindelse mellem et bestemt

Erkendelseselement og en bestemt Følelseskvalitet kommer i Stand. Herom kan vi saa godt som intet sige. Forbindelsen mellem et bestemt Sanseindtryk og en bestemt Følelseskomponent er konstant etableret hos et Individ, men inkonstant hos en anden, og hos en tredje kan den ganske mangle. Vi rører her ved et stort og vidtforgrenet Omraade, som ligger udenfor dette Arbejdes Rammer. — Vi maa nøjes med at konstatere, at disse Baner fra et Erkendelseselement til en Følelseskomponent snart er fast og dybt udformede, snart løst udformede, og snart ganske mangler; endvidere, at en Del af disse Baner er almenmenneskeligt forberedte (som Sorgen ved Tab af Ejendele); andre er kun i nogle Individer stærkt udformede (Angst under Uvejr), og endelig er der en hel Række Forbindelser, som først etableres og udformes i Tidens Løb, ligesom omvendt præformerede Baner kan barrikaderes, ødelægges eller udslettes i Tidens Løb.

Hvad det omvendte Forhold angaar, Følelsernes Tilbagevirkning paa Erkendelseslivet, har man længe vidst, at Erkendelseselementer, som er knyttet til en stærk Følelsestilstand, derved faar en vis Tendens til at sejre over Forestillinger med svagere Følelsesbetoning; paa denne Maade vil Følelseslivet, idet det giver forskellig »Resonnans« for de forskellige Forestillinger, foretage en Udvælgelse iblandt dem. —

De motoriske og psykomotoriske Elementers Forhold til Følelsen er i endnu højere Grad hyllet i Taage for os end Erkendelseselementernes. Vi ved, at Følelsen har en vis Indflydelse paa Organismens motoriske Tilstand; men almengyldige og tydeligt udformede Forbindelser mellem Følelseselementer og motoriske Elementer synes der ikke at være.

Til de forskellige rene Følelsestilstande, hvor de foreligger i betydelige Styrkegrader, svarer vel nok »klassi-

ske« motoriske Komplekser; men Undtagelserne derfra er mange, og alene det, der kaldes almindelig motorisk Uro, kan fremkaldes baade af Glæde, Angst, Sorg, Vrede, Savn og Skam, altsaa alle Grundkvaliteter! — Og hvad Lammelsen eller Hæmningen angaar kan ikke blot Sorgen, Angsten og Skammen have en lammende Virkning, men ogsaa den overvældende Glæde kan hæmme (»betage«), ligesom det stærke Raseri kan »lamme Tungen« (hvorledes Mekanismen end maatte være her).

Hele dette Spørgsmaal er altsaa lige saa indviklet som omfattende. Om det paa Basis af Kvalitetshypotesen bedre end hidtil skal lykkes at udrede Forholdet mellem Følelsestilstandene og de motoriske og psykomotoriske Fænomener, maa staa hen. Det er maaske sangvinsk at vente sig for meget i denne Henseende. Paa Forhaand kan man ialtfald ikke vente, at Forholdet her skulde være simplere, fastere eller lettere gennemskueligt end Forholdet mellem Erkendelsesliv og Følelse; og saa mangeartede og indviklede Forhold, som der da vil fremkomme, vil næppe kunne bringes ind under faa og klare Loves Rammer. — Men hele Spørgsmaalet vedkommer os forsaavidt ikke i denne Sammenhæng, som disse Forholds Henstand i det uvisse ikke berører Kvalitetshypotesens Værdi eller Gennemførlighed.

III. TEMPERAMENTERNES FØLELSES-BETONING

Den Mangfoldighed af forskellige Følelsestilstande, som kan opstaa i Mennesket, føres altsaa af Lyst- og Ulystlæren tilbage til to Evner hos os: Evnerne til at føle Lyst og Ulyst. Til yderligere Forklaring af Følelsernes forskellige og særlige Kvalitet paaberaaber man sig Lystens eller Ulystens intime Forbindelse med forskellige Erkendelseselementer.

Kvalitetshypotesen derimod fører alle Følelser tilbage til seks særlige Evner hos Mennesket, nemlig Evnerne til at føle Angst, Glæde, Sorg, Savn, Vrede og Skam. Alle Følelser, der ikke er en af disse seks, maa være en Blanding af to eller flere af dem.

Til hver af disse seks Evner maa der nu svare et specifikt Organ eller Element i vort centrale Nervesystem. Fysiologien lærer nemlig, at ethvert Nerveelement har een og kun een bestemt Funktion, det kan udøve; omvendt maa da ogsaa specifike Funktioner være knyttede til specifike Nerveelementer. Vi maa derfor have seks specifike Elementer i den Del af vort Nervesystem, hvortil vore Følelser er knyttede, Elementer, der maa være anlagt i Mennesket fra Fødslen af, som normale, organiske Dannelser.

Nu gælder det om et hvilket som helst Organ, man

vil kunne nævne, at dets Anlæg frembyder visse Variationer fra Individ til Individ.

Selv om Arme, Ben og Krop, selv om Ansigtets forskellige Dele er de samme hos alle normale Mennesker, findes der dog ikke to Mennesker af ganske ens Ydre blandt Jordens to Milliarder Mennesker. Lignende Variationer finder vi i de indvendige Organer; saavel i Størrelse som Form og Funktionsmaade afviger de bestandigt noget fra hinanden. Det samme gælder vort Nervesystem, det perifere saavel som det centrale; Beviset for det sidste ligger lige for Haanden i den almindelige Kendsgerning, at alle psykiske Evner (Opfattelsesevne, Hukommelse, Tænkeevne o. s. v.) varierer fra Individ til Individ.

Fra denne Lov om de individuelle Variationer kan Følelsens Grundelementer nu ikke antages at danne nogen Undtagelse. Vi maa altsaa vente visse Afvigelser fra Gennemsnitsnormen i enhver af Komponenternes Anlæg, og fra Individ til Individ maa vi finde Forskelligheder baade i den Lethed, hvormed de forskellige Grundkvaliteter udløses, og i den Styrke og det Forløb, Tilstandene antager. Det er disse Variationer, der bliver Basis for Temperamenternes individuelle Følelsesbetoning.

Af det her sagte fremgaar nu yderligere, at de individuelle Variationer i Temperamenternes Følelsesbetoning maa kunne føres tilbage til Variationer af de enkelte Grundkomponenter; i modsat Fald er de nemlig uforstaaelige. Og derfor maatte et omhyggeligt Studium af de i Tilværelsen forekommende Temperamenter kunne føre os paa Spor efter, hvilke og hvor mange Grundkvaliteter vi ejer, og saaledes skaffe os et Korrektiv til den allerede udførte Undersøgelse, der jo bragte os 6 Grundkvaliteter i Hænde. — I Virkeligheden har Studier over Temperamenterne da ogsaa spillet en ikke uvæsentlig Rolle for de analytiske

Overvejelser, der er gaaet forud for dette Arbejdes Gennemførelse.

Men naar vi nu i Temperamenterne vil søge Bekræftelse paa de vundne Resultater, vil vi dog foretrække at gaa den modsatte Vej. Af de opstillede Grundkvaliteter kan vi nemlig logisk udlede Grundtyperne i de Temperamenter, der vil kunne forekomme; og disse kan derefter sammenholdes med Livets almindelige Erfaringsmateriale. Finder vi da en god Overensstemmelse her, vil dette støtte de Forudsætninger, vi er gaaet ud fra: baade Kvalitetshypotesen i sig selv og det opstillede System af Grundkvaliteter.

Hvad Erfaringsmaterialet angaar er det klart, at de personlige Erfaringer vel kan spille en Rolle for den subjektive Bevisførelse, men at en objektiv Fremstilling hovedsageligt maa støtte sig til almenkendte Menneskетyper, hvilket vil sige kendte Skikkelser og Figurer fra Skønliteraturen.

— —

Opfattelserne af, hvad man skal forstaa ved Temperament, er ingenlunde ens hos de forskellige Forfattere, der har befattet sig med Temperamentslæren. En almindelig anerkendt Definition af Begrebet eksisterer altsaa ikke; men der hersker en vis Tilbøjelighed til at opfatte Temperamentet som Følelseslivets almindelige Anlæg og Tendens.

En Fortolkning af denne Art undervurderer imidlertid det intellektuelle og det psykomotoriske Anlægs Betydning for Individets hele Fremtoning. En intelligent »Koleriker« og en imbecil »Koleriker«, som man forudsatte havde ganske samme Følelsesanlæg, vilde fremtræde paa ganske forskellig Maade i deres Omgivelser; den imbecile Koleriker bliver uvægerligt en Svøbe for sine Medmennesker, medens den intelligente kan være en udmærket

tiltalende og højt skattet Personlighed. Af Menneskene, som erfaringsmæssigt ser paa de psykiske Anlægs Totalvirkning, vilde de to Temperamenter da blive opfattede som forskellige, skønt Kernen af Følelsesanlæg er ens i dem begge.

Paa lignende Maade vil et Menneskes psykomotoriske Anlæg præge hans Reaktionsform; den ene kan være aktiv og støjende, den anden passiv og stilfærdig, selv om de begge har ganske samme Følelsesanlæg.

En Definition af Temperamentet maatte altsaa, hvis den skulde gives, tage Hensyn baade til den intellektuelle, den emotionelle og den psykomotoriske Konstitution hos Mennesket, naar den skulde dække den praktiske Brug af Temperamentsbegrebet. Og i dette Arbejde vil Temperamentet derfor blive opfattet som det samlede Udtryk for de Elementer i et Menneskes psykiske Konstitution, som betinger hans Reaktionsmaade mod Omgivelserne. At Følelseslivets Anlæg kommer til at indtage en central Stilling blandt disse Elementer, er sikkert nok; men de er ikke eneraadende, og det er nødvendigt at fastholde dette, naar man beskæftiger sig med Temperamentsundersøgelser, for at man ikke af Følelseslæren skal forlange Løsning paa Spørgsmaal, der i Virkeligheden hører andetsteds hen.

Endnu maa det fremhæves, at man ikke kan antage en svagt anlagt eller trægt reagerende Følelseskomponent, blot fordi den paagældende Reaktion udebliver overfor et bestemt Fænomen, hvor Iagttageren personlig havde ventet den. Det stærke Anlæg af en Følelseskomponent vil give sig til Kende i en hyppig og stærk Udløsning af vedkommende Kvalitet, eventuelt i en fremtrædende spontan Funktion af Komponenten; omvendt vil et svagt Anlæg vise sig ved en sjældnere og svagere Udløsning af Komponenten. Men hvilke Fænomener der udløser

de bestemte Følelseskomponenter, det er en Sag for sig. Vi er her inde paa det Fænomen, der kunde kaldes den individuelle Udvælgelse; og ganske andre Sammenstillinger af Forestillinger og Følelser end dem, Iagttageren kender fra sig selv, maa være tilladt. Intet er saa regelløst og varierende fra Menneske til Menneske som disse Koblinger mellem Forestillingselementer og Følelseselementer. De er end ikke konstante for et og samme Individ, eftersom jo Opdragelse, Belæring og Erfaring er i Stand til baade at løse bestaaende Koblinger og bringe nye i Stand. — Angstfølelse ved Mørke kan løses hos en, etableres hos en anden. — Glæden ved Berigelse kan løses, ligesom Vreden over Bagateller. — Skamfølelsen ved Løgn kan knyttes hos den ene, løses hos den anden — uden at der behøver at ligge nogensomhelst Svækkelse eller Styrkelse af vedkommende Følelsesanlæg til Grund derfor.

Naar vi efter disse Bemærkninger vender tilbage til Spørgsmaalet om de Temperamenter, som maa udledes af den opstillede Hypotese, og som skal kunne genfindes i Livet, for at Hypotesen kan være rigtig, maa det altsaa dreje sig om 12 forskellige Følelsesbetoninger, idet hver af de 6 Komponenter vil kunne forekomme dels som et særlig stærkt, dels som et særlig svagt Anlæg. Naar de øvrige Komponeneter da samtidigt forekommer i Anlæg af »normal« Styrke vil denne ene Ejendommelighed præge Temperamentet.

Selvfølgelig vil en saadan Kontrol af det opstillede System af Følelseskomponenter ikke kunne tillægges nogen »Beviskraft«, selv om den falder heldigt ud for vor Hypotese. De forskellige Temperamentsystemer er altid opbyggede paa Grundlag af de Anskuelser, der herskede om de fysiologiske og psykologiske Forhold — og det er altid lykkedes at paavise de tilsvarende Fænomener i Li-

vet! Da Galen afledte Temperamenterne af de 4 Safter i Legemet (Blod, gul Galde, sort Galde og »Lymfe«) paaviste han ogsaa deres reelle Eksistens i det sangvinske, det melankolske, det koleriske og det flegmatiske Temperament.

Og naar der under Hensyn til de psykiske Fænomener, der betegnes som Lys og Mørke (Lyst og Ulyst) — Styrke og Svaghed — Hurtighed og Langsomhed, senere er opstillet 8 Temperamentstyper, saa modsiges dette System jo heller ikke af Erfaringerne.

Imidlertid vil der dog være Forskel paa de forskellige Temperamentssystemers Ydedygtighed m. H. t. at forklare Livets Mangfoldighed af menneskelige Temperamenter paa en klar og gennemskuelig Maade. Og som jeg har hævdet, at først Delingen af Følelsestilstandene efter deres Kvalitetsindhold (i Stedet for efter deres Lysindhold) bringer os ind til Sagens Kerne, naar det gælder at forstaa vore Følelsestilstande, saaledes tror jeg det vil fremgaa af det følgende, at den Temperamentslære, som afledes af Kvalitetshypotesen, vil yde os en bedre Haandsrækning til Forstaaelsen af Temperamenternes Følelsesbetoning end dens Forgængere.

De 12 Grundtyper fremkommer saaledes: Af Angsten afledes to: Det ængstelige (1) og det modige (eller frygtesløse) (2).

Af Glæden to: Det glade (3) og det glædesløse (4).

Af Sorgen to: Det melankolske (5) og det sorgløse (6).

Af Savnet to: Det hungrende (7) og det tilfredse (8).

Af Vreden to: Det vredagtige (9) og det godmodige (10).

Og af Skamfølelsen to: Det forlegne (11) og det skamløse (12).

De fleste af disse Temperamenter vil Læseren genkende ved den blotte Lyd af Navnet. Dog skal jeg paa de følgende Sider dokumentere hver enkelt af Typerne ved Henvisning til Portrætter fra Skønliteraturen.

En udtømmende eller blot fyldig Beskrivelse af eller Redegørelse for Hovedtyperne tilsigtes derimod ikke her. For vort Formaal er det tilstrækkeligt at pege paa Typernes Forekomst eller ridse deres Grundtræk op i enkelte Streger. Iøvrigt vil enhver, som er i Besiddelse af psykologisk Talent, have Mulighed for at supplere de anførte Eksempler med mange andre, og i det hele taget fortsætte disse i og for sig overordentlig interessante Studier paa egen Haand.

1. Den ængstelige. — 2. Den frygtesløse.

Naar Angstkomponenten er særlig stærkt anlagt i et Menneske, vil den nødvendige Følge være, at han bliver et *»ængsteligt Naturel«*. Angstfølelsen vil fremkaldes lettere og hyppigere hos ham end hos Mennesker i Almindelighed; den vil i Reglen ogsaa optræde i stærkere Grader, og maaske bruge længere Tid til at klinge af. Dette kan ikke undgaa at paavirke hans Forestillingsliv; alle fatale Muligheder udvælges af hans Hjerne, saa at de ængstende Forestillinger kommer til at dominere; det er simpelthen en Følge af Loven om, at den stærkere følelsesbetonede Forestilling har Tendens til at sejre over den svagere betonede.

Temperamentsformen er velkendt af alle; det er om Mennesker af denne Type det er sagt, at de »altid venter, hvad de frygter« — i Modsætning til de angst- og sorgløse, som »altid venter, hvad de haaber«.

En Forsinkelse betyder en ulykkelig Hændelse (»Bare han ikke er kørt over!«). En Indisposition betyder en alvorlig Sygdom (»Bare det ikke er Kræft! Eller Tuberkulose!«). Føde og Klæder, Selskabslivets Opgaver, den økonomiske Fremtid, alting ængster. — Blandt

Ægtemænd og Fædre, endnu mere blandt Hustruer og Mødre, er denne ængstelige Indstilling paa katastrofale Muligheder ret almindelig. — Som Maeterlinck med en vis Ret kunde kaldes Angstens Digter er flere af hans Skikkelser indstillede paa Angst (se »Prinsesse Malene«. »De blinde«). — Gennemgaaende er disse Mennesker iøvrigt behandlede som Bifigurer i Romanerne, i Almindelighed med et komisk Anstrøg over sig.

Et fortrinligt Portræt af det ængstelige Temperament findes hos Wassermann i Michael i »Christian Wahnschaffe«. (Bd. II. Inquisition. 14.)

— —

Den diametrale Modsætning til det ængstelige er *det modige, det frygtesløse Temperament.* — Hvad Glæde, Sorg og Vrede angaar, adskiller denne Mand sig ikke fra andre Mennesker; men han er særpræget derved, at han er vanskelig at ængste. Hvad der skræmmer almindelige Mennesker lader ham upaavirket eller paavirker ham ialtfald paa en anden Maade; det accentuerer maaske hans Opmærksomhed og indstiller ham paa Vrede; men han ængstes ikke. Folkeeventyret har symboliseret ham i »Drengen, der ikke kunde gyse«.

Fra Literaturen er iøvrigt Dr. Stockmann i Ibsens »En Folkefjende« af denne Type. Midt iblandt en Skare Borgerfolk, der ængstes for deres Position og økonomiske Sikkerhed, kæmper han en ensom Kamp imod Løgnen og Bedraget. Om han saa skal gaa paa Gaden med Kone og Børn, »om saa hele Verden falder ned«, kan ingen Angst eller Frygt overvinde hans Harme over Byens samvittighedsløse og forbryderske Opretholdelse af det forgiftede og sundhedsfarlige Badested.

En saadan ringe Plads for Angst i et Menneskes Følelsesliv giver Mulighed for et handlekraftigt Mod; det sætter en aandelig særpræget Mand i Stand til at gaa

mod Strømmen og enten bryde de bestaaende Skranker eller knække Halsen i Forsøgene derpaa. — Giordano Bruno, Columbus og Martin Luther var modige Mænd.

(Derimod hører den sorgløses eller kortsyntes Ubekymrethed ikke her hen. Mennesker, der ikke ser eller forstaar en tilstedeværende Fare, kan selvfølgelig ikke ængstes af den; og den sorgløses »Mod« bliver altsaa snarere »Kæphøjethed« end Mod. Det hidrører fra, at Vedkommende betragter Faren som et Spøgelse; men kommer der en Dag, da Spøgelset faar Kød og Blod, er »Helten« ikke sen til at smøre Haser.)

Disse to Temperamenter, det ængstelige og det modige, kan altsaa afledes af Angstkomponentens relativt stærke eller relativt svage Anlæg i Individet.

3. Den glade. — 4. Den glædesløse.

Samuel Pickwick, Charles Dickens' berømmelige Helt med det straalende Aasyn og den ukuelige Glæde, som smitter ved det blotte Syn, er det udødelige Billede af en Mand, som Naturen har udrustet med et *Overskud af Glædesfølelse.* Rigtignok er Dickens' Behandling af Figuren overlegent skæmtende; men dog øjner man igennem Kommersen Portrættet af den godlidende Mand, hvis Glæde udløses af Livets ubetydeligste Bagateller. Ja, Pickwicks Glæde kan vokse ud af det rene intet, opstaa ganske spontant, og den rejser sig hurtigt og livskraftigt igen efter enhver mistrøstende Erfaring og enhver bedrøvelig Hændelse, der vederfares ham. En saadan Glædesfølelse begunstiges vel nok af Pickwicks intellektuelle Enfoldighed, som den overhovedet trives bedst sammen med beskedne aandelige Gaver; men den er dog paa ingen Maade afhængig deraf, hvad Erfaringen tydeligt viser.

— —

Modstykket til Pickwick er *den glædesløse Mand*, han, som mangler Evne til at føle Glæde. Det er et ejendommeligt Temperament, som kun i ringe Grad har været paaagtet, og som hyppigt er blandet sammen med det melankolske, skønt ganske med Urette. Der er en afgjort Forskel paa Melankolikeren, som nok kan føle Glæde, men dog bliver mørk i Sindet, idet hans Sorg er stærkere end hans Glæde, — og den glædesløse, som bliver graa i Sindet, fordi han mangler Evnen til at føle Glæde. Hos den sidste er Glædeskomponenten atrofisk; den udløses vanskeligt og giver kun smaa Udslag. Og ofte føler Vedkommende selv, at det netop er dette, der adskiller ham fra andre Mennesker.

Som en saadan glædesløs Mand maa Brunkappen, i Jonas Lies »Naar Jerntæppet falder«, vistnok opfattes. — Det er i dyb Selvforstaaelse han siger til Frk. Morland: »Jeg føler, De har Livets Gnist, og en fattig frysende Mand som jeg kjender sig hos Dem nær ved Grundvarmen«. Brunkappen ved ikke hvad det er at være glad ved noget, at attraa det og fyldes deraf. »Min Ulykke er, at jeg aldrig har gennemgaaet noget«. Hans Verden er graa, og »Solen som en nedskruet Lampe«. Siden Barndommen har han ikke følt Glæde; hans Tilværelse er tom, og hans eneste Tanke er at faa Dagene til at gaa — »fordrive den onde Fjende — Tiden«.

5. Den melankolske. — 6. Den sorgløse.

Det *melankolske Temperament* med det stærke Anlæg til Sorg, er vel det af vore tolv, som mindst behøver en literær Dokumentation; det har været kendt i Aartusinder, og Prædikatet melankolsk er gaaet over i Hverdagssprogets Glossarium.

Man kunde ellers nævne Johannes Rosmer i Ibsens »Rosmerholm« som Repræsentant for denne Temperaments-type, — Rosmer, den stille Mand, paa hvis Ansigt der aldrig er set et Smil, og som tager saa tungt paa Tingene. Rosmers spontane Stemning er mørk og trykket, netop fordi hans Sorg er stærkere end hans Glæde. Kun ganske enkelte Ting formaar at vække hans Glæde saa stærkt, at den kan bryde igennem Sorgen og forjage hans Mismod, ja maaske er det kun en eneste Ting, Samværet med Rebekka West. Han har overhovedet næppe kendt en Glæde, der var i Stand til at fylde hans Sind, før hun kom til Præstegaarden. Og da Samlivet med hende tilsidst bliver umuligt, er det ham en Befrielse at følge hende i Døden.

— —

Melankolikerens Modsætning er Manden, der ikke kan sørge — *det sorgløse Temperament*, som vi f. Eks. finder hos Sam Weller, Pickwicks berømte Tjener, der hævder, at han er sat i Verden for at »springe Buk over dens Besværligheder«. Fløjtende ved Støvlepudsningen debuterer han for os, og med et Smil betragter han alle Livets Foreteelser. Han kan blive gal i Hovedet, f. Eks. naar han bliver holdt for Nar af den skændige og durkdrevne Jingle; men Forknythed eller Sorg er ham saa godt som fremmed.

Det er vigtigt for Opfattelsen af Forholdet mellem Glædes- og Sorganlægget, at der kan paavises fire Temperamentstyper, som refererer sig dertil, og ikke blot de to, som i første Øjeblik kunde synes at staa som polære Modsætninger: det glade — og det melankolske.

Som fremhævet bliver Antipoden til den glade at søge i den glædesløse, og Antipoden til den melankolske bliver den sorgløse. Men dog bevirker det anta-

gonistiske Forhold mellem Sorg og Glæde selvfølgelig, at Temperamenterne kommer til at ligne hinanden to og to; den glade og den sorgløse kommer til at staa hinanden nær, — ligeledes den glædesløse og den melankolske; men identiske bliver de ikke. (Med et Billede fra Fysiologien vilde en Lammelse eller en Hypertoni i Overarmens Bøje- eller Strækkemuskel give tilsvarende Forhold.)

Vi ser Forskellen paa den glade og den sorgløse ved at sammenligne Pickwick og Sam Weller. Pickwick med det store medfølende Hjerte mangler paa ingen Maade Evnen til at sørge; han kan blive dybt bedrøvet og inderligt forknyt; men Glæden er dog stærkest og kommer hurtigt ovenpaa igen. Sam Weller derimod er næsten blottet for den Evne at kunne blive bedrøvet; det gaar ialtfald aldrig dybt, og kan umuligt vare længe ad Gangen; men paa den anden Side er der intet usædvanligt ved hans Glædesfølelse; den er kun som andre sorgløse Menneskers; han kender ikke den pickwickianske Glæde, som flyder over alle Bredder.

Paa samme Maade er der en tydelig Forskel paa den melankolske og den glædesløse, skønt begge Temperamenter er lysfattige. Den egentlige Melankoliker mangler ikke Evnen til at føle Glæde. Som Rosmer siger til Rebekka: »Du kan tro jeg har store Anlæg til at være glad«. Men Mismodet kommer til at præge hans Sind, fordi Sorgen er stærkere end Glæden. — Den glædesløse derimod mangler virkelig Evne til at glædes, og hans Verden bliver derfor farveløs, tung og kold.

Saaledes er der altsaa afledet 4 Temperamenter af Glædens og Sorgens Anlæg —; og vi skal nu se paa Savnet i dets stærke og dets svage Anlæg.

7. Den hungrende. — 8. Den tilfredse.

Inkarnationen af *det Temperament, i hvilket Savnet optræder som Dominant* blandt Følelsens Komponenter, finder vi hos Goethe, i ingen ringere end Verdensliteraturens berømteste Skikkelse, Doktor Faust.

Det ejendommelige ved Faust er hans uudslukkelige Savn; det er som en smertende Hungerfølelse, der aldrig kan stilles. Det navnløse og genstandsløse Savn, det er det som driver ham ud i den Række Tilværelsesformer, han gennemløber, uden et Øjeblik at finde Hvile. Han drages ikke af Maal i det fjerne, men jages afsted af et Savn, som er født i ham selv og uophørligt nager hans Sjæl.

Et Savn, der har et bestemt Maal, kan stilles, naar Maalet naas og »Irritamentet« derved bortfalder. — Et Savn, der intet Maal har, vil kunne døves, naar stærkere Følelser overvokser det i Sindet. Men hos Faust er Savnet uden Genstand, og det døves aldrig; ingen Besiddelsesglæde, ingen Sysselsættelses Behag kan overvokse det og bringe det til Tavshed. Kun det sidste Øjeblik af hans Liv, da han i Tanken ser Hundredtusinder af Mennesker, hvem han har skabt et sundt og frugtbart Land, og hans Sjæl genlyder af Glæden i deres frie og virksomme Liv — kun i det ene Øjeblik er det, som en stor og salig Tilfredshed skal sejre over Savnets Smerte, og han ønsker at fastholde det frydefulde Øjeblik.

Som det er den evige Higen, der bliver Fausts Frelse, bliver Goethes udødelige Digt en Hymne til Savnet som det guddommelige Element i Mennesket.

— —

Det er som et Fald plat paa Maven at vende sig fra Faust til hans polære Modsætning, *det tilfredse Temperament* — i hans Tjener Wagner, eller bedre i cand. teol.

Jens Hansen i Poul Møllers »En dansk Students Eventyr«. Denne fade og stillestaaende Person »har sine gode Grunde til alt hvad han foretager sig«, hvad enten det gælder forsigtig Omsorg for at blive »anset for en honnet og ordentlig Karl« eller for at »komme frem i Verden paa en skikkelig Maade«. Naar han om Aftenen svøber sig ud af sine uldne Bælter, kryber ned under Arvestykket fra Fasteren, den syv Lispunds Dyne, klapper paa den med begge Hænder og mumler: »Haa, haa, haa! Nu ligger jeg da saa rart og saa godt« — saa forstaar man, at han ikke forstyrres af meningsløse Savn. Han er anlagt for at blive tilfreds ved sin sikre og rigelige Føde, en buttet Kone og sine Sognebørns Agtelse.

— —

Der er maaske Grund til her at gentage, at Komplekset af Følelseskomponenter kun bestemmer Temperamentets Følelsesbetoning. For Karakterens hele og endelige Udformning bliver mange andre psykiske Faktorer medbestemmende. Det, at et Menneske har usædvanlige Anlæg til Glæde, siger i og for sig intet om, hvilke Ting hver Glæde fortrinsvis vil knytte sig til, eller hvorledes han vil vælge og vrage. — Eller fordi et Menneske er særlig anlagt til Sorg kan man ikke vide, hvilke Forestillinger han i særlig Grad vil ruge over.

Trods det store Savn hos Faust vilde han heller ikke blive den han er, uden den intellektuelle Begavelse, han er udrustet med, og som er Geniets. Man vil kunne tænke sig et stærkt Savn ogsaa hos en imbecil eller blot stillestaaende Hjerne; men at Helhedsbilledet derved bliver et ganske andet, er indlysende.

Endelig behøver den savnløse og tilfredse ikke nødvendigvis at antage Jens Hansens uappetitlige Skikkelse; og tænker man sig det ringe Savn forekomme hos en sober Mand med en klar Intelligens, bliver Fremtoningen

en ganske anden. Det er saaledes muligt, at selveste Immanuel Kant maa regnes til denne Type, hvor Evnen til at føle Savn er lidet udviklet.

9. *Den vredagtige.* — 10. *Den godmodige.*

Naar Vreden er Dominant blandt Følelseslivets Anlæg, faar vi det koleriske, *det vredagtige* eller det gnavne Temperament, alt efter Vredens Heftighed og Vedholdenhed.

Kolerikerens Identificering vil ikke volde nogen Vanskelighed; han er en ret banal Figur i Hverdagslivet. — En pudsig Skildring af en vredagtig og gnaven Mand har Gustav Wied givet i »Knagsted«. »Det gnavne, uhelbredelige Hulepindsvin« hverken eksploderer eller bider, men han gaar og vrisser Dagen lang. — For den, som føler Trang til at give ondt af sig til enhver Tid, findes der jo Anledninger nok i Livet; den vredagtige Særegenhed bliver altsaa den, at han ikke lader nogen Lejlighed gaa ubenyttet hen. Og Knagsted har en Støvers Sporsans efter Menneskenes Urenlighed, Utroskab, Løgnagtighed, Hulhed og Karaktersvaghed; han ligger altid paa Jagt efter disse Ting, og roder dem op, blot for at faa Lejlighed til at gø og snerre ad dem. Arrigskaben er hans normale Følelsestilstand; i den »er han sig selv«.

I andre Konstellationer vil et ikke altfor kraftigt Vredesanlæg kunne nøjes med at præge sin Mand som en beslutsom, selvhævdende Natur.

— —

Modsætningen til den vredagtige er *den godmodige.* Medens den vredagtige raser, sørger den godmodige over de Hug, som Menneskene og Livet tilføjer ham; han bliver ikke vred, og han slaar ikke igen. Naar nogen træder

ham over Foden forsøger han at trække den til sig; han vender sig om og gaar; men det falder ham ikke ind at sparke eller skælde ud.

Et rørende Portræt af et saadant stilfærdigt og godmodigt Menneske findes hos Rolland, i Jean Christophes Moder, Louisa Krafft. Hun bliver uendelig bedrøvet og skamfuld, da hendes fordrukne Mand ogsaa tilvender sig de Penge, som hun og Jean Christophe fortjener, for at svire dem bort; men hun gør ikke Oprør derimod. Det er Vredesfølelsen, der svigter her. Stille og godlidende tager hun imod alt, og ser hun paa alt, uden Vrede, uden Had, uden Kritik. »Ved en særegen Art af Fromhed lagde hun Ansvaret for al den Uretfærdighed, hun havde maattet lide fra Melchiors og anden Side, over paa Gud, og tilskrev kun Menneskene det gode, hun havde modtaget af dem«.*)

Naar der hersker en vis Tilbøjelighed til at blande det godmodige og det stoiske Temperament sammen, beror denne Confusion selvfølgelig paa en Misforstaaelse. Manglende Vredesudbrud betyder ikke altid manglende Vredesfølelse; og manglende Vredesfølelse betyder ligesaalidt manglende Vredesanlæg. — Det beherskede Naturel kan for det første hæmme sine Vredesudbrud, selv om han indvendig er vred. — Og desuden kan han foresætte sig ikke at ville blive vred over Ting, som ellers har Tendens til at udløse hans Vrede; han kan »koble sin Vrede fra«, hvis jeg maa bruge et mekanisk Billede.

Iøvrigt synes Skamfølelsen at spille en stor Rolle for Vredens ydre Tegn.

*) Jean Christophe selv viser derimod et kraftigt, »kolerisk« Vredesanlæg. Alligevel maa hans Følelseskompleks betegnes som harmonisk, da hans Glæde, Vrede, Sorg og Skamfølelse alle er lige voldsomme. Det er Følelsernes excessive Vitalitet og Labilitet, der særpræger ham.

11. Den forlegne. — 12. Den skamløse.

Tilbage staar da kun at paavise de to Temperamenter, som viser Skamfølelsen i extremt stærke og extremt svage Anlæg. Den ene Yderlighed giver os *den forlegne og skamfulde Natur* — den anden giver os den frække og skamløse Person.

I Harald Kiddes monumentale Arbejde »Helten« finder vi et udførligt Billede af en Stakkel med en til Overmaal udviklet Skamfølelse, i Bogens Hovedperson, Skolelæreren Clemens Bek. Allerede som Dreng præges han af den hypertrofiske Skamfølelse, og gemmer sig i Skolegaardens mørkeste Hjørne for de andre Drenge; de finder ham dog frem igen og mishandler og forhaaner ham paa alle optænkelige Maader. (Sagtmodighed irriterer jo i Reglen Mængden.) — Paa Hjemvejen fra Skolen gemmer han sig under Trappen, for at græde sin Kummer ud, inden han viser sig for sin strenge Fader. — I Opvæksten ser vi hans uendelige Skamfølelse, da han en Aften er listet ind i Doretes Have, og finder hende halvnøgen foran det aabne Vindue, medens hun gør sig i Stand til Natten; han betages af hendes rene Skønhed og nagles fast til Stedet, i Stedet for at styrte bort derfra, som hans indre Stemme byder ham; men siden forlades han aldrig af Skammen over denne »Beluring«, og Forvisningen til Rædslernes Ø tager han af Skæbnen som en naturlig Sonebod for »Helligbrøden«. I hjerteskærende Ydmyghed bærer han her den lange Række Aar, hvor han altid er »fuld af Tak og ene syntes at fylde for meget op« —. Han kunde sige, da han laa paa Dødslejet, at han aldrig i sit Liv havde løjet, »fordi en Løgn vilde brænde hans Tunge som Gift«.

— —

Den polære Modsætning til Clemens Bek er den

Type *som aldrig er forlegen*, og som mangler Evnen til at skamme sig. Man finder ham f. Eks. hos Henrik Pontoppidan (i »De dødes Rige«) i Karsten Froms Skikkelse, denne kyniske Struggler, for hvem der ikke er større Forskel paa skamløs og hæderlig Adfærd, end for den farveblinde paa rødt og grønt. Med denne Defekt i Sjælen er der intet i ham selv der kan hindre ham i at gøre hvadsomhelst, eller sige hvadsomhelst, der blot tjener hans Planer og fremmer hans Hensigter.

Naar Karsten From bliver saa modbydelig en Person som han er, forklares det dog ikke alene ved hans Skamløshed; uden de forskellige Begær, som fylder ham, var han ikke blevet den Ødelæggelsens Personifikation, som han er.

Der gives paa den anden Side »elskværdige Frækhedder«, hvis Fordringer og Attraa har et saa uskyldigt Præg, at en vis Forsoning med den kompromitterende Defekt de lider af, bliver mulig.

— Det er fremhævet ved andre Følelseskomponenter, men viser sig intetsteds tydeligere end her ved Skamfølelsen, hvor regelløs Forbindelsen mellem bestemte Forestillinger og bestemte Følelser er fra Individ til Individ. Det er jo saa højst forskelligt, hvad Mennesker med samme Anlæg til Skamfølelse stiller i første Række blandt de skamløse Ting. Nogle vil stille den korporlige Urenlighed i første Række, andre Uærlighed eller økonomisk Uredelighed, atter andre Utroskab, erotisk Promiscuitet; andre igen finder først og fremmest den aandelige Ublufærdighed eller den intellektuelle Uredelighed skamløs. — Der er som tidligere omtalt Mulighed for, at Skamfølelsen ikke er en Enhed, men bestaar af to eller flere nærbeslægtede Komponenter; dog vil det foreløbig være forsvarligt og derfor rigtigst at betragte Skamfølelsen som en enkelt Grundkvalitet, og aflede de forskellige Former, den an-

tager, af de varierende Forbindelser med udløsende Erkendelseselementer. En Del af disse Forbindelser er almenmenneskeligt anlagt, som prædisponerede Baner; andre Prædispositioner er knyttet til Slægterne, og andre igen til det enkelte Individ. For de fleste Menneskers Vedkommende er de derfra hidrørende Forbindelser dog ikke fastere, end at Opdrageren og de forskellige Paavirkninger i Livet faar den største Indflydelse paa, hvilke Forbindelser der skal bestaa, hvilke der skal løses, og hvilke nye der skal etableres. Menneskene læres til eller vænnes fra at skamme sig over Løgn, Uredelighed, Uanstændighed o. s. v., alt efter den Paavirkning, de kommer under, og den »Lærenemhed«, de besidder.

Hermed er de 12 rene Temperamentstyper da korteligt gennemgaaet og paavist, og vi skal ofre de blandede Temperamenter et Øjebliks Opmærksomhed.

Blandede Typer.

De fleste Temperamenter, der forekommer hos Menneskene, falder udenfor de rene Typer. Ser man sig omkring i Livet, er det kun de færreste der er præget af en enkelt Dominant eller en enkelt Komponents Svigten, saaledes, at denne ene Særegenhed kan siges at karakterisere den individuelle Følelsesbetoning. — Selv de Eksempler, der i det foregaaende er omtalt for en enkelt Komponents Skyld, er ikke rene Typer; den fulde Forstaaelse af de nævnte Skikkelser naar man først ved ogsaa at tage de Komponenter med i Betragtning, som her er forbigaaede i Tavshed.

I Reglen vil dog en Analyse lykkes lige saa let for

De 12 »rene« Typer.

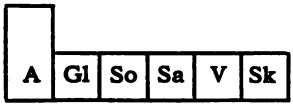

1. Den ængstelige.

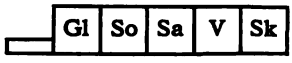

2. Den frygtesløse.

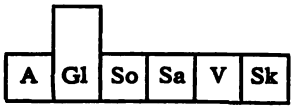

3. Den glade.

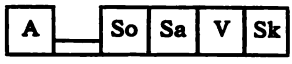

4. Den glædesløse.

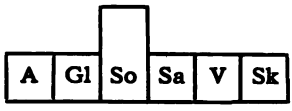

5. Den melankolske.

6. Den sorgløse.

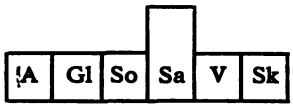

7. Den hungrende.

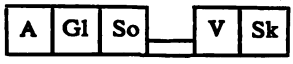

8. Den tilfredse.

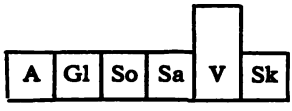

9. Den vredagtige.

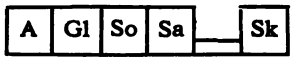

10. Den godmodige.

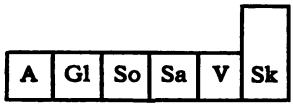

11. Den forlegne.

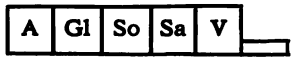

12. Den skamløse.

A = *Angst*-Komponenten; Gl = *Glædens*, So = *Sorgens*, Sa = *Savnets*, V = *Vredens* og Sk = *Skamfølelsens* Komponent.

en blandet Type som for en ren Types Vedkommende hvad nogle Stikprøver hurtigt kan overbevise enhver om.

Derimod maa vi give Afkald paa en Forhaandsbeskrivelse af alle de forskellige Følelsesbetoninger, der er tydeligt adskilt i Temperamenterne. Deres Antal er nemlig altfor uoverkommeligt stort. Vi kan som tidligere inddele Anlæggene ganske groft i 3 Klasser, de stærke, de moderate (normale) og de svage, og ser da, at vi selv med denne Inddeling faar 18 Elementer, der kan kombineres til (3^6 =) 729 forskellige Komplekser. Vi faar altsaa alene efter Følelsesbetoningen 729 tydeligt forskellige Temperamenter. Tager man nu yderligere Hensyn til Variationerne i Intelligensens Omfang og specielle Form, til den psykomotoriske Konstitution og endelig til den større eller mindre psykiske Vitalitet i det hele taget, bliver Antallet af de forskellige Konstitutioner ganske uoverskueligt. Endelig vil det endnu være meget forskelligt, hvordan disse Konstitutioner tilsidst udformes; her kommer den individuelle Udvælgelse af Forbindelser og Koblinger mellem Erkendelseselementer og Følelseselementer, Følelseselementer og psykomotoriske Elementer og Erkendelseselementer og psykomotoriske Elementer (foruden maaske endnu andre Forhold), til at spille en afgørende Rolle for Helhedsresultatet.

For at præcisere den her fremsatte Temperamentslæres Simpelhed og Gennemskuelighed har jeg i omstaaende Figurer illustreret de 12 »rene« Temperamentstyper. I den grafiske Fremstilling er hver af Følelseskomponenterne betegnet ved et Rektangel saaledes, at dettes Højde angiver Anlægets Styrke som stærkt, moderat eller svagt.

Ved en ganske lignende Fremgangsmaade kunde ethvert af de 729 Temperamenter fremstilles grafisk.

Og endelig kunde man fravige den grove Inddeling

af Anlægene (i stærke, moderate og svage Anlæg), og afsætte Rektanglernes Højder nøjagtigt proportionale med Anlæggenes Styrke; derved vilde de virkeligt forekommende Følelsesbetoninger kunne optegnes med ganske samme Nøjagtighed, som vi er i Stand til at erkende Anlæggenes Styrke med.

IV.

Fysiologi.

Saafremt vi blot i nogen Grad havde haft Rede paa Følelsernes fysiologiske Grundlag havde en Strid om Følelsernes Grundelementer næppe været mulig. Men vi staar her ganske uden Fakta; alt er Hypoteser, og vi maa derfor holde os til psykologiske Studier og iøvrigt drage Nytte af, hvad vi ved om andre psykiske Elementers fysiologiske Grundlag, og om Nervefysiologi i det hele taget.

Her bliver det da af den største Betydning, at Kvalitetshypotesen paa den smukkeste Maade lader sig forene med den moderne Nervefysiologis Grundlinier.

Indenfor forskellige Omraader er der nu forlængst gennemført en Uddifferenciering af specifike Elementer, hvor man tidligere antog at staa overfor et enkelt Element. Saaledes er Farveopfattelsen sønderdelt i Opfattelsen af gult og rødt, grønt og blaat; indenfor Smagen har man skelnet mellem fire specifike Kvaliteter, surt og sødt salt og bittert (eventuelt metallisk og alkalisk), samtidigt med at man har udskilt de uegentlige Smagsindtryk (Berøring og Lugt) fra de egentlige. Og Sensibiliteten er uddifferencieret i Berørings-, Kulde- og Varmefornemmelse (eventuelt ogsaa Smerte). — Endnu kæmpes der ve om, hvilke Komponenter der indgaar i Farveopfattelsen,[1] Smagssansen, Sensibiliteten; men om Delingens Princip er der Enighed. —

Med disse Erfaringer in mente behøver man altsaa ikke, ud fra fysiologiske Betragtninger, at nære Betænkeligheder ved at sønderdele Følelsestilstandene i en Række specifike Grundkvaliteter, naar disse staar som afgjort kvalitetsforskellige for vor umiddelbare Betragtning. —

Som tidligere nævnt er det en almindelig Antagelse indenfor moderne Fysiologi, at alle Nerveelementer har specifike Funktioner, d. v. s. ethvert Neuron har een og kun een Funktion, som det udøver, af hvilken Art det Irritament end er, som udløser Funktionen. Af dette Teorem følger omvendt, at specifike psykiske Kvaliteter maa være knyttede til specifike Nerveelementer, og det er derfor naturligt at antage et System af 6 (eller muligvis flere) specifike Nerveelementer som det fysiologiske Grundlag for vort Følelsesliv.

Disse Nerveelementers Funktion kan altsaa udløses paa flere Maader, 1) dels ved Paavirkning fra Erkendelseslivet (intellektuelle Irritamenter) 2) dels ved Paavirkning fra organiske Tilstande (som vegetative Reflexer, kemisk og fysisk Paavirkning fra Blodets Stoffer), kort sagt: ikke-intellektuelle Irritamenter.*)

Endelig er det naturligt at tilskrive disse supponerede Nerveelementer en Tonus, saaledes som vi kender den fra andre Nerveelementer, altsaa en vis Grad af permanent Aktivitet ogsaa udenfor de accentuerede Processer, der særligt beskæftiger os. Man forstaar da umiddelbart, at Summen af de forskellige Komponenters Tonus vil blive det fysiologiske Grundlag for Individets (delvis ubevidste)

*) Det er med velberaad Hu jeg anvender Betegnelsen Irritament paa denne Maade, selvom Irritament i Almindelighed betyder ydre Paavirkninger; thi denne Begrænsning er ganske vilkaarlig. Hvorsomhelst en Neuron med en specifik Funktion paavirkes af et funktionsudløsende Element, staar vi overfor et Irritament; og det maa være ligegyldigt, hvor Neuronets Plads i Nervesystemet er — i en perifer Nervestamme eller i Hjernens Indre.

spontane Grundstemning, og tillige den Baggrund, paa hvilken hver af de enkelte Bevægelser i Følelseslivet optræder. Selv i Ro vil Følelsen derfor aldrig tie, men som en stille Mumlen, en fjern og utydelig Akkord vidne om Livsprocessernes stadige Gang.*)

Til disse Bemærkninger maa vi indskrænke os. Navnlig er det ørkesløst at diskutere disse Nerveelementers Lokalisation i Hjernen. Overalt hvor vi har graa Substans i Centralnervesystemet er der saa at sige Mulighed for en Lokalisation. Det er kun en Brøkdel af Hjernebarken, der til Dato er beslaglagt af kendte Funktioner, og ad Eksklusionens Vej er det derfor umuligt at naa til en Lokalisation af Følelsens Cellesystem.

Indtil der muligvis opnaas reelle Holdepunkter for en Lokalisation af Følelsen er der da intet andet at gøre — for den der ønsker at staa uhildet overfor Spørgsmaalet — end stadigt at have alle Muligheder for Øje. Uden at det paa nogen Maade mistydes maa jeg derfor ogsaa have Lov til at pege paa, at ikke blot Hjernebarken, men ogsaa de graa Masser i Hjernens Indre venter paa en detailleret Funktionslære. Desuden kan det ikke paa Forhaand betragtes som afgjort, hvorvidt et saadant Cellesystem har en circumscript eller en diffus Udbredning i Hjernen (f. Eks. som et særligt Lag af Hjernebarken over et større Omraade). Alt dette er Spørgsmaal, som det er Fremtiden forbeholdt at søge Løsning paa.

---

*) Af denne Grund eksisterer der ingen Følelser, som er rene og ublandede i Ordets strengeste Betydning, men kun Tilnærmelser dertil.

Slutning.

Vi har nu fuldført vor Gennemgang af Grundkvaliteterne, paavist de deraf afledede Temperamentstyper og gjort Rede for, hvorledes vi er stillet i Spørgsmaalet om Følelsernes Nervefysiologi. Derefter maa vi endnu engang stille Lyst-Ulystlæren og Kvalitetshypotesen op imod hinanden, og pointere Forskellen imellem dem.

Altsaa, *Tilhængerne* af Lyst-Ulystlæren siger saaledes: — Enhver Følelse er karakteriseret ved Modsætningen mellem Lyst og Ulyst. — En Følelse maa enten være Lyst eller Ulyst eller en Blanding af disse to Modsætninger. Det maa De dog indrømme os!

Vi svarer: — Aa ja. Man kan dele Følelserne efter deres Lyst- og Ulystpræg, ligesom man vil kunne dele en Samling Farver i to store Grupper, de lyse og de mørke.

De fortsætter: — Vel. Men udover denne primitive Forskel paa Lyst og Ulyst faar Følelsen sit særlige Præg, sin særegne Kvalitet (som en Angstfølelse, som Vrede eller Sorg o. s. fr.) derved, at den ubestemte Lyst- eller Ulystfølelse paa intim Maade associeres med en Forestilling eller en Sanseformemmelse, altsaa et Erkendelseselement.

Vi svarer: — Nej; paa ingen Maade. Ligesom en stærk blaa Farve er blaa og mørk paa samme Tid, eller ligesom en gul Farve er baade gul og lys, saaledes

hører ogsaa for Følelsernes Vedkommende Lystpræget og Kvalitetspræget uløseligt sammen. Enhver Følelse, der opstaar, bærer Kvalitetspræg i sig; og Kvalitetspræget kan hverken forklares ved de Erkendelseselementer, der indgaar i Tilstanden, eller ved Associationen mellem en Følelse og et Erkendelseselement.

De: — Men Forestillingerne spiller dog en afgørende Rolle for Følelsernes Udformning. Tænker man sig, at man eliminerede den paagældende Forestilling af en Glædesfølelse, en Vrede, en Sorg o. s. v., saa vilde der dog ikke blive andet tilbage end en ubestemt Lyst- eller Ulystfølelse.

Vi: — Det er ganske forkert!

For det første ved vi, at Glæden kan opstaa uden at være knyttet til noget Erkendelseselement. Det samme gælder Angsten, Vreden, Sorgen, Skammen o. s. v., kort sagt enhver af vore Grundfølelser (og vel ogsaa blandede Følelser). For det andet mistyder De Forestillingernes Rolle for de Følelsestilstande, de fremkalder. Tænk Dem, at De sidder og spiller paa et Klaver. De slaar forskellige Tangenter an og hører, at de forskellige Hamre giver forskellige Toner, naar de rammer Strengebunden. Men derfor tror De dog ikke, at det er Hammeren i og for sig, der bestemmer Tonens Kvalitet! Resultatet af Hammerslaget afhænger af, hvilken Streng der anslaas, idet enhver Streng svarer med sin bestemte Tone. — Erkendelseselementerne er som Tangenterne, og Følelsens Grundkomponenter er som Strengene i vort Følelseslivs Klaviatur.

De: — Ja, men hvorledes forklares da de ubestemte Lyst- og Ulystfølelser?

Vi: De eksisterer ikke — med mindre De vil kalde enhver Følelse uden erkendt Aarsag for ubestemt. — Der findes ubestemmelige Følelser, ligesom der findes Farver,

der er vanskelige at analysere og karakterisere. Navnlig vage og blandede Følelser kan være vanskelige eller umulige at bestemme og analysere; men derfor er vi dog ikke berettigede til at tro, at de skulde være ubestemte i den Forstand, at de mangler Kvalitetspræg.

— I disse fire Repliker kan Problemet maaske i Korthed ridses op.*)

Vilde man endnu spørge om, hvor den Fejl ligger, som har været saa skæbnesvanger for Følelsernes Psykologi, og søge at føre den tilbage til et enkelt Punkt, kunde man sige, at Psykologerne, da de — paa i og for sig berettiget Maade — præciserede Følelsernes forskellige Præg af Lyst og Ulyst, *oversaa, at Følelserne, foruden at have et oprindeligt Præg af Lyst og Ulyst, tillige og samtidigt dermed havde et oprindeligt Kvalitetspræg.*

En indgaaende Overvejelse af denne Mulighed havde

---

*) Da der findes talrige Udformninger af Lyst-Ulystlæren, vil selvfølgelig mange Psykologer tage Afstand fra forskellige Punkter i dette Rids; men det berører ikke Kernen i vor Kritik. Med større eller mindre Omformninger af vore Bemærkninger efter det enkelte Tilfælde gælder den enhver Lære, som opstiller Lyst-Ulyst som den væsentligste og afgørende Forskel paa Følelsestilstandene, og opstiller Erkendelseselementerne som Forudsætning for Følelsernes Opstaaen i Almindelighed eller deres Kvalitetspræg i Særdeleshed. — Om Alfr. Lehmann opfatter Følelserne som Bifænomen ved Erkendelsesfænomenerne, betinget af Forholdet mellem Assimilation og Dissimilation i de paagældende Nerveelementer — om Stumpf karakteriserer Følelserne som centralt vakte Medfornemmelser ved Sansefornemmelserne (Ztsch. f. Psych. 1905) — eller om Wundt opstiller Følelsen som en tredje Egenskab ved Erkendelseselementerne (nemlig ved Siden af Intensitet og Kvalitet. Se Physiolog. Psychologie 1893) — er altsaa af underordnet Betydning i denne Sammenhæng.

Alex. Shand beskæftiger sig i »Foundation of Character« (1914) væsentligst med Følelsernes »Tendenser«, og gaar løst hen over det, som alene interesserer os her, deres egentlige Natur. Men det synes unægteligt, efter hans Behandling af det fremdragne Materiale, som en Fordybelse i vort Problem maatte føre ham just i Armene paa Kvalitetshypotesen (se f. Eks. hans Konstatering af Glæden uden Objekt. Bk. II. Ch. III).

været paa sin Plads, og den havde sikkert ført en Del af Psykologerne eller i altfald Neurologerne over til de Anskuelser, som er hævdet her.

Men denne Eventualitet blev negligeret. Hinc illæ lacrymæ!

Den største Betydning for Lyst-Ulystlærens Udformning og Fiksering, som nogen enkelt Forsker har haft, synes at maatte henlægges til Benedikt Spinoza, den berømte hollandske Filosof, der er kaldet den centrale Skikkelse i det 17. Aarhundredes Tænkning. I hans posthume *Ethica* af 1677 finder vi en Fremstilling af Følelsens Psykologi, som i sine Hovedtræk ganske er bevaret op til vore Dage.

Spinoza tager sit Udgangspunkt i Menneskets Selvopholdelsestrang, naar han skal gøre Rede for Følelsernes Opstaaen.*) — »Enhver Ting kan kun forstyrres af ydre Aarsager,« siger han, (Ethik. III Bog. 4' Sætning) og »— enhver Ting stræber at bevare sin Existens« — baade fordi den er et Udtryk for Substansens (Guds) Væsen, og fordi den ikke har noget i sig, der kan ophæve dens Existens (III. 6.). »Den Bestræbelse, hvorved en Ting søger at bevare sin Existens, er intet andet end Tingenes eget Væsen« (III. 7.).

Ved de Forandringer, der nu under Tilværelsen sker med Enkeltvæsenet, kan dette enten gaa over til større Aktivitet og Fuldkommenhed — eller til mindre Aktivitet og Fuldkommenhed (III. 11. Anm.). »Ved Lyst forstaar jeg herefter en Forandring, hvorved Aanden gaar over til større Fuldkommenhed, ved Ulyst en Forandring, ved hvilken Aanden gaar over til mindre Fuldkommen-

*) B. Spinoza: Die Ethik (Tysk Overs. af J. Stern).
Se ogsaa Høffding: Spinozas Ethica (1918) — og samme: Den nyere Filosofis Historie.

hed« (idet Spinoza ved Fuldkommenhed forstaar Tingens eget Væsen).

Saaledes faar Spinoza to »primære Affekter« eller Grundfølelser. Som en tredje opstiller han Driften (Begæret), der dog ikke blot er en Grundfølelse som Lyst og Ulyst, men samtidigt en Forudsætning for disse, idet Lyst og Ulyst er eet med Driften som hæmmes eller fremmes (III. 57. Bevis). Af disse tre Grundfølelser, siger Spinoza da, kan alle andre Følelser afledes. »Foruden disse tre kender jeg ingen Grundfølelse, og jeg skal i det følgende vise, at alle andre opstaar af disse tre« (III. 11 Anm.). —

I Tillæget til tredje Bog giver Spinoza derefter en Række Eksempler paa saadanne Afledninger og Tydninger af forskellige Følelsestilstande. »Kærlighed er Lyst, forbundet med Forestillingen om en ydre Aarsag.« (VI). — »Had er Ulyst, forbundet med Forestillingen om en ydre Aarsag.« (VII). — »Haab er ubestandig Lyst, udsprunget af Forestillingen om en fremtidig eller forudgaaende Ting, om hvis Resultat vi i en vis Henseende svæver i Tvivl.« (XII). — »Frygt er ubestandig Ulyst, udsprunget af Tanken om en fremtidig eller forudgaaende Ting, om hvis Resultat vi i en vis Henseende svæver i Tvivl.« (XIII). — »Skam er Ulyst, forbundet med Tanken om en personlig Handling, som vi tænker os dadlet af andre.« (XXXI). — »Længsel er Begær efter Besiddelse af en Ting.« (XXXII). — »Vrede er et Begær, i hvilket vi af Had mod nogen drives til at tilføje den ondt, som vi hader.« (XXXVI).

Man bemærker den nøje Overensstemmelse mellem Aanden i disse Spinozas Analyser og i de tidligere anførte fra den nyeste Psykologi, samtidigt med at man føler Utilstrækkeligheden i dem.

Imidlertid maa vi erindre, at Fysiologien og Biologien

paa Spinozas Tid næppe nok havde begyndt at antage naturvidenskabelig Form. (Harveys Opdagelse af Kredsløbet faldt i 1619, og først i det 18. Aarhundrede begyndte man at forstaa Nervernes Funktion (Haller)). Spinoza var derfor henvist til en rent spekulativ Betragtning af de fysiologiske Fænomener; udover almenmenneskelige Erfaringer bestod hans Hjælpemidler til Forstaaelsen af Tilværelsen kun i hans logiske Sans og hans enestaaende Evne til abstrakt Tænkning. Efter hele den »geometriske Opbygning«, han nu gav sit filosofiske System, og den deduktive Metode, han bestandigt anvendte, bliver hans Lyst-Ulystlære da ikke blot forstaaelig, men for alle Tider beundringsværdig.

Helt anderledes stiller Sagen sig i 1920. De Spinozistiske Spekulationer er ganske forladt, og vi nærmer os nu de psykologisk-fysiologiske Problemer ad en ganske anden Vej end han.

En Anskuelse om Følelsens Psykologi, som skal tilfredsstille vor Tids Trang til at bringe de psykologiske og de fysiologiske Love i Overensstemmelse med hinanden, eller med andre Ord »tænke neurologisk« om psykiske Foreteelser, maa slutte sig saa nær som muligt til vort øvrige Kendskab til Nervesystemets Love; og den maa bygges op, ikke paa Forhaands-Spekulationer, men paa et bredt empirisk Grundlag, med en ubetinget Respekt for vort mangeartede og brogede Erfaringsmateriale.

Hvis man altsaa havde tænkt sig, at en Efterforskning af Lyst-Ulystlærens oprindelige Motivering havde afdækket en vis Styrke i denne, som jeg under alt det foregaaende havde overset eller fortiet, ser man altsaa, at det forholder sig ganske omvendt. — Allerede hos Spinoza træffer vi Lyst-Ulystlæren omtrent i dens nuværende Form, underbygget med et System af Abstraktioner som for-

længst er sunket i Grus medens Hypotesen selv er bleven staaende.

Da vi nu tidligere i dette Arbejde har set, hvor utilfredsstillende Lyst-Ulystlæren er for os som Arbejdshypotese, maa vi være berettigede til at skrinlægge den. —

Tilbage staar da kun at gøre Rede for Forholdet mellem den af James og Lange opstillede Lære og vor Kvalitetshypotese. — Som man ved gaar hin Lære ud paa, at Kernen i Affekterne skulde være de legemlige Forandringer og Tilstande, som indgaar deri: — det er Graaden, det slappe Ansigt o. s. v., som er det egentlige i Sorgen, Blegheden og Musklernes Skælven m. m., som er det egentlige i Angsten o. s. fr.

Følelsernes Opstaaen opfattes derefter paa den Maade, at den affektudløsende Aarsag først hensætter Legemets muskuløse System, dets Blodaarer, Kirtler o. s. v. i en bestemt Funktionstilstand, og det er denne Tilstand, som finder sit psykiske Udtryk i en Følelse. Eller med andre Ord: det paagældende Muskel- og Karsystem m. v. opstilles som et stort, vidtforgrenet perifert Sanseorgan for Følelsen. Hvad Øjet er for Synsindtrykkene, hvad Øret er for Lydindtrykkene og hvad Smagsløgene er for Smagsindtrykkene, det skulde Muskel- og Karsystemet m. m. altsaa være for Følelsen. —

Skønt jeg aldeles ikke kan bifalde disse Anskuelser, behøver vi dog hverken at tage Stilling til dem eller drøfte dem indgaaende her; thi hverken den ene eller den anden Opfattelse af disse Spørgsmaal foregriber jo et Valg mellem Lyst-Ulystlæren og Kvalitetshypotesen. Selv om man antager, at den James-Langeske Lære var rigtig, bliver det næste Spørgsmaal dog, hvorledes man vil tænke sig disse Organforandringer resultere i det psykiske Element Følelse. Ligesaalidt som en Lysstraales Virkninger paa Øjets Nethinde i sig selv er et Lysindtryk, ligesaalidt

kan de motoriske og vasomotoriske Fænomener alene forklare Opstaaelsen af det psykiske Element: Følelse. Det er ikke tilstrækkeligt at organiske Forandringer kommer i Stand; disse maa opfattes, for at de kan fremtræde som Bevidsthedsfænomener; og hvor og hvorledes denne Perception gaar for sig, samt til hvilke Celler i Hjernens graa Substans, den tænkes knyttet, bliver derfor de sidste Spørgsmaal.

Saaledes beskæftiger den James-Langeskes Lære og Kvalitetshypotesen sig altsaa med to forskellige Problemer, og der findes intet Modsætningsforhold mellem dem. — Men for Tilhængerne af den James-Langeske Lære staar flere Muligheder aabne som afsluttende Anskuelser. De kunde saaledes antage, at Centret for Følelserne falder sammen med Centret for de andre sensitive, perifere Indtryk (Berøring, Temperatur o. s. v.)*). Eller de kunde antage et selvstændigt, emotionelt Centrum. I sidste Tilfælde kan de enten dele Anskuelser med Thalbitzer, d. v. s. antage, at Neuronet i dette Centrum svarer med Lystfølelse ved forhøjet Funktion og Ulystfølelse ved Funktionsnedsættelse. Eller de kan slutte sig til den her fremsatte Kvalitetshypotese.**)

Min personlige Stilling til disse Spørgsmaal er tilstrækkeligt klarlagt i det foregaaende. Jeg tror ikke paa det James-Langeske Sanseorgan for Følelseselementer, men antager i Storhjernen et System af Celler, som kan paavirkes paa forskellig Maade, — dels af intellektuelle Pro-

*) En afgørende og principiel Forskel paa Sanseindtryk og paa Følelser kan næppe betragtes som sikker. Der er ialtfald Mulighed for at betragte Indtryk som Sult, Tørst og Smerte som *Overgangsformer* mellem Sanseindtryk paa den ene Side og Følelsestilstande (Angst, Sorg o. s. v.) paa den anden; og *den skarpe Adskillelse vilde dermed være opgivet.*

**) Efter James udgør Fornemmelserne (our feeling) af de organiske Forandringer selve Følelsestilstanden. — Lange drøfter ikke denne Del af Spørgsmaalet.

cesser, dels af Reflekser fra det vegetative Nervesystem (til hvilket der ikke er knyttet psykiske Elementer), og dels fysisk-kemisk Paavirkning fra Blodet og de deri cirkulerende Stoffer; endelig tillægger jeg dette Cellesystem et eget fysiologisk Liv af en vis Selvstændighed.

Hermed skulde da Maalet for nærværende Arbejde være naaet, og Hovedpunkterne i Kvalitetshypotesen debatteret i det nødvendigste Omfang.

Det har ofte under Fremstillingen af de forskellige Spørgsmaal være fristende at foretage smaa Ekskursioner fra det egentlige Emne ind paa tilgrænsende Omraader som Etik, Pædagogik o. m. a.; jeg har dog med Forsæt afholdt mig fra saadanne Sidespring for ikke at aflede Opmærksomheden fra det, som er det vigtigste i Sagen: Spørgsmaalet om, *hvorvidt Princippet i Kvalitetshypotesen eller Princippet i Lyst-Ulystlæren bør lægges til Grund for vore Anskuelser om de emotionelle Elementer i vort Sjæleliv.**)

For endnu stærkere at præcisere, at dette er Hovedproblemet, kunde jeg endogsaa have ønsket ganske at undlade at sætte de enkelte og specielle Grundkomponenter under Debat. Dog havde dette umuliggjort en tydelig og anskuelig Fremstilling af min Hypotese; og da det nu, som man har set, er lykkedes mig at opstille et System af Grundkvaliteter, som viser sig at forklare overordentligt mange emotionelle Fænomener paa en simpel og

*) Spørgsmaalet om Forholdet mellem *Instinkt og Følelse* har jeg ganske ladet ligge. Instinkterne er ikke Grundfænomener, men altid Systemer af endnu simplere Elementer (fysiologiske og psykiske). Hvilken Rolle Følelserne spiller for disse, eller hvilken Plads de indtager deri, er et Spørgsmaal der ligger udenfor vort Emne, selv om Betragtningerne af Instinktet naturligvis ikke kan være uberørt af vor Hypotese. W. Mc Dougalls Forklaring af Følelserne som »den affektive Side af Instinkternes Virkning« er paa ingen Maade tilfredsstillende (Se: Introduction to soc. Psychol.).

tiltalende Maade, har jeg ikke villet holde det tilbage At dette System maa have Svagheder hist og her, er indlysende; det er jo fælles for alle rent empiriske Videnskaber, at de aldrig bliver saa fuldkomne, at der intet skulde være at korrigere deri eller føje dertil. Jeg har da ogsaa meddelt alle Detailler med fornødent Forbehold, og pointerer det endnu engang, navnlig for at understrege, at Divergenser om Detaillerne ikke berører Kernen i Kvalitetshypotesen. — Selve denne synes mig derimod at frembyde saa mange Fordele for den gængse Lyst-Ulystlære, at jeg overhovedet vanskeligt kan tænke mig, at denne vilde have faaet Tilhængere, saafremt Kvalitetshypotesen havde været os overleveret af Fortiden og Lyst-Ulystlæren var den nye Lære, som skulde kæmpe sig op imod den.

Det er Formaalet med alle Arbejdshypoteser, som Videnskaben finder det fornødent at opstille, at hjælpe os til et samlet Synspunkt for spredte Iagttagelser, gøre de enkelte Fænomener lettere for os at forstaa, og pege fremad mod videre Undersøgelsesplaner. Saaledes maa da ogsaa denne Hypoteses raison d'être i sidste Instans godtgøres ved dens Frugtbarhed og Nytteværdi.

At Hypotesen nu synes at være frugtbar og nyttebringende for vor Behandling af psykologiske Spørgsmaal, haaber jeg det foregaaende har givet Indtryk af.

Jeg vilde ogsaa tro, at de forskellige Discipliner indenfor Aandsvidenskaben, som uden at henhøre under Psykologien dog berøres af Følelseslivets Psykologi, fra Kvalitetshypotesen kan faa kastet nyt Lys over gamle Problemer indenfor de paagældende Omraader. For blot at nævne et Eksempel fra Etiken, synes det mig, at Paavisningen af Temperamentstyper som det sorgløse, det vredagtige, det hungrende, det tilfredse og det skamløse

maa faa en vis Betydning for flere Spørgsmaal indenfor baade den teoretiske og den praktiske Etik.

I tredje Række — og i særlig Grad — haaber jeg endelig, at Kvalitetshypotesen maa vise sig frugtbar for mit eget Fag, Lægevidenskaben, specielt for Studiet af de Sindslidelser, i hvilke Stemningsforandringerne spiller en fremtrædende Rolle.

Vor Opfattelse af Menneskets normale Elementer vil altid i større eller mindre Grad paavirke vor Opfattelse af Sygdommene, idet den sidste Forklaring paa de fleste af disse maa søges enten i forhøjet eller nedsat Virksomhed af de normale Elementer eller i en forandret Kombination af disse. Saaledes er det muligt, at Kvalitetshypotesen kan hjælpe os til en dybere Forstaaelse af hidtil dunkle neurologiske Problemer. (Eksempelvis synes visse Former af Hysteri at kunne opfattes som en Savnets Neurose.) Som en næsten logisk Konsekvens medfører Hypotesen ialtfald en Revision af de sygelige Tilstande, som efter Kraepelin er sammenfattet i Gruppen »de manio-depressive Psykoser«. Formentlig vil det vise sig, at denne Rubrik i Virkeligheden omfatter flere Sygdomsbilleder af forskellig Natur, og det er mit Haab, at jeg senere maa faa Lejlighed til at tage disse Spørgsmaal op til Behandling.

Yderligere horoskopiske Betragtninger over Hypotesens Betydning for kommende Tiders Videnskab skal jeg afholde mig fra. De, der kan drage Nytte af Kvalitetshypotesen, vil formodentlig gøre det, og Fremtiden maa vise os Resultatet.

Jeg maa blot til Slut — paa Grundlag af det personlige Udbytte, jeg har haft af disse Studier, — have Lov til at udtale et stille Haab om, at denne Betragtning af Følelsens Grundelementer maa kunne blive til Nytte

ogsaa udenfor de videnskabelige Omraader, til Nytte for Menneskene udenfor Videnskabens egentlige Verden. Et Haab om, at Betragtninger i denne Aand maa kunne yde tænkende Mennesker i Almindelighed en Haandsrækning i det baade gavnlige og tillokkende, men saare vanskelige, Arbejde for at forstaa Menneskenaturens mangfoldige Variationer, hjælpe dem til at tyde de individuelle Ejendommeligheder paa rette Maade, til at kende baade andre og — som Sokrates bød — sig selv.

RÉSUMÉ FRANÇAIS

L'auteur critique la doctrine courante des sentiments telle qu'elle est basée sur le contraste entre le plaisir et le déplaisir et l' apparition de celles-ci dans les éléments intellectuels: il prétend, selon des observations cliniques, que ni les images ni les sensations ne sont nécessaires ni pour faire naître les sentiments ni pour rendre aux sentiments leurs empreintes de qualité particulière telles que angoisse, colère, pudeur, etc.

Voilà pourquoi on conçoit les sentiments purs comme de simples et indivisibles éléments fondamentaux de la vie psychique, c. à. d. de la même indivisibilité et originalité comme p. ex. la sensation du rouge, du bleu, du chaud, de l'aigre, de l'amer, etc., et ces qualités fondamentales des sentiments sont supposées liées à autant d'éléments particuliers du système nerveux.

Le fonctionnement des éléments fondamentaux peut être provoqué de manière différente, non seulement par des images et des sensations mais aussi par des substances dans le sang et par l'influence du système nerveux sympathique.

Le nombre d'éléments fondamentaux est évalué à 6 (peut-être quelques uns de plus), savoir: anxiété, joie, tristesse, désir (besoin d'âme), colère et pudeur (timidité).

L'auteur rend compte de divers sentiments mélés qui naissent de l'apparition simultanée de deux ou plusieurs des qualités fondamentales et démontre comment les six facultés qui répondent aux six éléments fondamentaux

sont soumises à des variations d'un individu à l'autre — pareillement à toute autre faculté. Par-là naît une tendance ou disposition différente à sentir l' angoisse, la joie, la tristesse, le désir, la colère et la pudeur et voilà l'explication de la différente accentuation des sentiments qu'offrent les tempéraments. Des 6 éléments fondamentaux dérivent 12 types principaux des tempéraments et tous on les retrouve chez des personnages connus de la littérature universelle (voir le tableau page 77).

Cette nouvelle appréciation de la nature des sentiments aura bien entendu pour conséquence une révision de différentes questions notamment relatives à la psychologie et la psychiatrie.